Nenavendîbûn li Sûriyayê.. Lêkolîneke qanûnî di rewabûna Rêveberiya Xweser de

Amadekirin: Şiyar Zeîm Îsa

Lêkolînerê doktorayê di zanîngeha Îslamî li Lubnanê de

"Lêkolîneke qanûnî ya navdewletî di rewabûna Rêveberiya Xweser de"

Pêşgotin:

Doza nenavendî û Rêveberiya Xweser ji dozên ku roj bi roj dibin xwedî girîngiyeke mezin li ser asta navdewletî, nexasim li dewletên ku gelek etnîk û mezhebên bi girêk tê de hene, ku mijara dabeşkriina desthilatdariyan di navbera navend û herêmên xwedî girîng, ji bo pêkanîna aramiya siyasî û edaleta civakî. Di Sûriyayê de, ku yek ji dewletên herî zêde etnîk û mezheb di Rojhilata Navîn de ye, tê de girêkên dîrokî, siyasî û qanûnî hene, ji ber şerê çekdarî ku ji sala 2011an ve rû da. Di encama vê yekê jî de jî, guhartinên bingehîn di awayê desthilatdarî û cihê wê çêbûn û bandor bi awayekî yekser li ser daxwazên kêmneteweyan di beşdariya siyasî û rêveberî de kir ([١]). Li ser asta qanûna navdewletî jî, Rêveberiya Xweser dozeke girêk e, ku divê rêgezên serweriya niştimanî, mafên kêmneteweyan û mafên gelan di diyarkirina çarenûsê de werin lêkolînkirin. Lewra, pêwîstî bi lêkolîneke xurt ji bo çarçoveya qanûna navdewletî ku têkiliya di navbera dewletê û pêkhateyên yên navxweyî organîze dike heye, nexasim dema ku daxwazên xwerêveberiyê an jî nenavendîbûna rêveberiyê di herêmên xwedî taybetmendiyên çandî an jî etnîkî, derdikevin holê ([٢]) .

Herwiha, peymanên navneteweyî yên li ser mafên mirovan û kêmneteweyan roleke girîng di danîna pîvanên ku divê werin rêzgirtin de dilîzin, ku ev yek jî dema ku rewabûna Rêveberiya Xweser di çarçoveya nakokiyên aloz de tê lêkolînkirin, divê ew li ber çavan bên girtin ([3]).

Girîngiya vê lêkolînê ew e ku dikeve nava yek pirsgirêkên herî bi girêk di qanûna navdewletî ya hemdem de, ew jî têkiliya di navbera mafê kêmneteweyan di Rêveberiya Xweser de û rêgeza serwerî û yekitiya

dewletê, nexasim li dewletên ku ji şerên navxweyî yên çekdar derketine. Herwiha, girîngiya vê lêkolînê zêdetir dibe taybet di rewşa Sûriyayê de, ku daxwazên siyasî yên kêmneteweyan girêdayî hev in û guhartinên bingehîn di awayê dewletê û derketina nimûneyên piratîk ji Rêveberiya Xweser li ser erdê, wekî Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyayê, ku bi xwe re gengeşeyeke qanûnî ya berfireh derbarê rewabûn û encamên wê, anî.

Ji aliyekî din ve jî, ev lêkolîn hewl dide çarçoveya qanûna navdewletî ya ku nenavendîbûnê bi rê ve dibe û çarçoveya parastina qanûna mafên kêmneteweyan lêkolîn dike, herwiha heta kîjan astê tecrubeyên xwecihî yên sûriyayî tevlî rêgezên navdewletî dibe. Ev yek jî xizmeta kêkolîner û xwediyên biryarê û rêxistinên navdewletî yên têkildarî xêzkirian siberoja dewleta Sûriyayê piştî şer dike û destekê dide edaleta veguhêz û çareseriya siyasî ya giştî.

Ev lêkolîn armanc dike ku rêgeza navendîbûnê di çarçoveya qanûna navdewetlî de bi awayî kûr binirîxe û heta kîjan astê nimûneya Rêveberiya Xweser rewa ye, ku di çarçoveya daxwazên kêmneteweyan de hate avakirin, lê di heman demê de, ev lêkolîn balê dikişîne li ser rewşa Sûriyayê wekî nimûneya girêk ku gelek aliyên wê hene. Herwiha, di vê lêkolînê de, heta kîjan astê ev daxwaz wekî rêgezên qanûnên navdewletî ne, nexasim ên girêdayî mafên kêmneteweyan û serweriya niştimanî û mafê gelan di diyarkirina çarenûsa xwe de, di yek dewletê de.

Di heman demê de, ev lêkolîn hewl dide ku valahiya di navbera xîtaba siyasî û kiryarên navendî yên ku desthilatdariya Sûriyayê ya nû ji xwe re esas digire û di navbera rêgezên navdewletî ku li ser beşdarbûna hemû pêkhateyên civakî di biryara siyasî û rêveberî israr dike, şirove bike. Li kêleka vê yekê jî, ev lêkolîn armanc dike çarçoveya qanûnî ku pêkan e wekî zemînekê ji bo jinûveavakirina dewleta Sûriyayê li ser bingehên adil û giştî ku cihêrengiya civakî di ber çavan re derbas bike û di siberojê de şer çênebin, analîz bike. Ev yek jî bi rêya lêkolînkirina tecrubeyan û nirxandina wê di çarçoveya Sûriyayê de.

Tevî zêdebûna zêde ya daxwazên nenavendîbûnê ji aliyê pêkhateyên etnîkî û olî li Sûriyayê û di serî de jî Rêveberiya Xweser ji bo kurdan û bangên federalî an jî xwecihî ji aliyê kêmneteweyên din ên wekî duruziyan, lê heta niha dewleta Sûriyayê xwe dispêre metoda

desthilatdartî ya navendî û dabeşbûna desthilatdariyê red dike, bi bihaneya parastina yekitiya dewlet û serweriya wê.

Di vê çarçoveyê de, pirsên qanûnî yên cewherî derbarê asta rewabûna van daxwazan di çarçoveya rêgezên qanûna navdewletî û asta lihevkirina Rêveberiya Xweser -ya li Bakur Rojhilatê Sûriyayê- bi rêgezên qanûna navdewletî ya girêdayî mafên kêmnetewe û serweriya niştimanî, derdikevin holê. Herwiha, gelo kiryarên Sûriyaya navendî binpêkirineke mafên mirovan a komî ye an jî takakesî ye.

Li ser vî esasê jî, pirsgirêka sereke ya vê lêkolînê ew e: Heta kîjan astê daxwazên Rêveberiya Xweser û nenavendî ku kêmneteweyên Sûriyayê radikin, di çarçoveya qanûna navdewletî de rewa ye? Herwiha çawa di navbera van daxwazan û rêgeza yekitiya welat û serweriya wê lihev bikin, di demekê de ku desthilatdariya navendî ya Sûriyayê serê xwe hişk kiriye.

Ev lêkolîn xwe dispêre rêbazê analîza qanûnî ya hevrûkirinê, wekî alaveke bingehîn a lêkolînkirina çarçoveya teorîk û pêkanîna rêgeza nenavendîbûnê û rewabûna Rêveberiya Xweser, bi rêya analîzkirina metnên qanûna navdewletî, wekî Peymana Navdewletî ya taybet bi mafên sivîl û siyasî, dane û peymanên navdewletî yên girêdayî mafên kêmneteweyan û biryarên ku ji aliyê Komeleya Giştî ya Neteweyên Yekbûyî û Encûmena Mafên Mirovan, derketine.

Lêkolîn herwiha ji bo teşhîskirina rastiya Sûriyayê û destnîşankirina pirsgirêkên qanûnî û siyasî yên ku di pêkanîna nenavendîbûnê de rû bi rû ne, li ser rêbazek wesfî û analîtîk disekine. Ev yek bi rêya lêkolîna belgeyên fermî, daxuyaniyên siyasî û qanûnên Sûriyayê û analîzkirina helwestên cûrbecûr ên kêmneteweyan û desthilata navendî tê bidestxistin.

Li kêleka vê yekê jî, ev lêkolîn tecrubeya Sûriyayê bi tecrubeya dewletên din re yên ku têde şerên navxweyî wekî yê Sûriyayê çêbûne dide ber hev. Ev yek jî ji bo derxistina encamên qanûnî û derxistina pirsgirêkan ku dibe li pêşiya naskirina rewabûna Rêveberiya Xweser di Sûriyayê de, dibe asteng.

Ev lêkolîn dabeşî du mijarên sereke dibe, ku yek ji wan mijara giştî ya girêdayî nenavendîbûnê û rewabûna Rêveberiya Xweser di Sûriyayê de digire dest: Mijara destpêkê: Çarçoveya qanûna navdewletî ya rêgeza

nenavendîbûnê û Rêveberiya Xweser. Mijara duyem jî; Rastiya Sûriyayê û astengiyên pêkanîna nenavendîbûnê di çarçoveya desthilatdariya navendî de.

Mijara yekem: Çarçoveya qanûna navdewetlî ya rêgeza nenavendîbûnê û Rêveberiya Xweser:

Rêgeza nenavendîbûnê yek ji têgihaştinên qanûnî û rêveberî ku cihekî girîng di sîstema navdewletî de girtin, nexasim li dewletên ku gelek netewe û kêmnetewe hene, ji ber ku çarçoveyeke ji bo pêkanîna beşdariya siyasî û nûnertiya wekhev ji bo vê pêkhateyan di nava yek dewletê de bi xwe re tîne. Herwiha nenavendîbûn jî bi çavê qanûna navdewletî, wekî alaveke ku derfetê dide dabeşkirina desthilatdariyê di navbera navendê û herêman, bi awayekî ku rêzgirtinê ji mafên sereke yên kêmneteweyan digire û hevgirtina dewletê xurt dike ([٤]).

Di vê çarçoveyê de, mafê kêmeteweyan di parastina navdewletî de li gorî Peymana Navdewletî ya Taybet bi Mafên Sivîl û Siyasî, ku ev peyman li ser rêzgirtina mafên kêmneteweyan di bikaranîna çand û zimanê xwe de piştrast dike, di çarçoveya yek dewlet û serweriya wê de ([٥]).

Lewra ev maf jî, dibe piştgiriyeke sereke ji bo rewabûna Rêveberiya Xweser û nenavendîbûnê wekî alavên qanûnî ji bo parastina wan mafên, nexasim li dewletên ku tê de şerên navxweyî an jî aloziyên etnîkî hene ([٦]).

Ji aliyekî din ve jî, ev rêgez li gorî biryarên Neteweyên Yekbûyî û qanûnên navdewletî ne, ku li ser peydakirina hevsengiyê di navbera mafên kêmneteweyan di nûnertî û beşdarbûnê de û di navbera rêzgirtina yekitiya axê û desthilatdariya navdewleta navendî de ([٧]).

Di rewşa Sûriyayê de jî, ku daxwazên kêmneteweyan wekî kurd û duruziyan rûbirûyê helwesta dewleta Sûriyayê ya nû tên ku li ser navendîbûna desthilatdariyê piştrast dike, pêwîst dike bingehên qanûna navdewletî navdewletî ya ku sînor û rewabûna van daxwazn diyar dike werin fêmkirin û heta kîjan astê derfeta pêkanîna Rêveberiya Xweser li gorî ku qanûna navdewletî rê dide, heye.

Li ser esasê van daneyan, ev mijar du daxwazên digire dest: A yekê; rêgezên qanûna navdewletî ya girêdayî nenavendîbûnê û mafên

kêmneteweyan. A duyem jî: Rewabûna Rêveberiya Xweser di qanûna navdewletî de.

Daxwaza yekem: Rêgezên qanûna navdewletî ya girêdayî nenavendî û mafên kêmeteweyan:

Ev daxwaz wekî bingehekî qanûnî ye ji bo fêmkirina ku çawa rêgeza nenavendîbûnê têkilî mafên kêmneteweyan dibe di çarçoveya qanûnên navdewletî de. Nenavendîbûn ku wekî alaveke dabeşkirina desthilatdarî di navbera navend û herêman de ye, ne tenê mijareke rêveberiyeke navxweyî ye, lê belê girêdaneke xurt e ya parastina mafên kêmneteweyan û garantiya beşdariya siyasî, çandî û civakî ye. Girîngiya vê rêgezê bi taybet li dewletên ku gelek netewe û etnîk hene derdikeve holê wekî Sûriyayê, ku daxwazên kêmneteweyan nexasim ên kêmneteweyên etnîkî û olî, rûbirûyê siyasetên desthilatdariya navendî têne ya ku dixwaze yekitiya dewletê bi serweriya navendî ya tund, bike ([٨]).

Ji aliyê qanûnî ve, divê fêmkirina nenavendî xwe bispêre hevsengiya di navbera rêzgirtina serweriya dewletê û yekitiya wê û di navbera mafê parastina kêmneteweyan û rêdayîna wan a rêvebirina karûbarên xwe bi awayekî ku parastina nasname û taybetmenidyên xwe bikin. Lewra, rewabûna qanûnî ya nenavendî xwe dispêre hebûna bingeh û rêgezên navdewletî ku serwerî li ser vê hevsengî dike û çarçoveya wê diyar dike, ji wan mafên mirovan û qanûna navdewletî ya mirovahî, herwiha peymanên navdewletî yên ku mafên kêmneteweyan itîraf dike û banga parastina wan dike ([٩]).

Rêgeza mafê kêmneteweyan di parastina qanûnî de xwedî giringiyeke mezin e, ku bingeheke ji bo parastina civakên ne xwedî serwerî ji dûrixistin û cudabûnê, herwiha , dibe alîkar ji bo kêmkirina aloziyên navxweyî, ku dibe desthilatdariya navendî hewl bide yek siyaset li ser hemû civakên cihêreng, feriz bike.

Lewra, lêkolînkirina rêgezên qanûna navdewletî yên têkildar, pêwîst dike ku metnên qanûnî û biryarên navdewletî yên ku maf û erkên girêdayî nenavendî û mafên mirovan werin lêkolînkirin, ev yek jî ji bo fêmkirina asta lihevkirin an jî dijberiya van rêgezan bi Rêveberiya Xweser re û daxwazên sereke yên kêmneteweyan.

Yekem: Mafên kêmneteweyan di parastina qanûna navdewletî de:

Mafê kêmneteweyan di parastina qanûna navdewletî, ji girîngtirîn mafên ku di aliyê navdewletî de têne naskirin û xwe dispêre komek ji rêgezên qanûnî yên ku armanc dike ev kêmneteweyan parastina nasnameya xwe ya çandî, civakî û siyasî bike. Ev maf jî bi awayekî eşkere di madeya 27an a Peymana Navdewletî ya Taybet bi Mafên Sivîl û Siyasî de derdikeve holê ku dibêje"Di dewletên ku têde kêmneteweyên neteweyî, an jî etnîkî, an jî olî an jî zimanî hebin, divê kesên di van kêmneteweyan de ji mafên xwe yên çandî an jî bikaranîna rêûresmên xwe yên olî an jî bikaranîna zimanê xwe, neyên dûrxistin"([١٠]) .

Ev metna parastina qanûnî ya girîng, taybetmendiyên kêmneteweyan di nava dewletê de nas dike û dibe bingeha şirovekirina hemû tedbîr û siyasetên girêdayî nenavendî û Rêveberiya Xweser. Mafên kêmneteweyan ne tenê aliyê çandî ye, lê belê ji mafê kêmneteweyan e ku beşdarî xebatên siyasî û rêveberî bibin û ev yek jî derî li pêşiya pêkanîna nenavendî wekî alaveke qanûnî ji bo pêkanîna vî mafî, vedike.

Di heman çarçoveyê de, Neteweyên Yekbûyî gelek biryar ji bo piştrastkirina vî mafî derxistin, ji wan jî biryara Komeleya Giştî 135/47, ku têde banga garantiya parastina mafên kêmneteweyan dike û teşwîq dike ku beşdarî jiyana giştî bibin bê cudabûn([١١]) .

Herwiha, raportorê Neteweyên Yekbûyî yê taybet bi mafên kêmneteweyan di raporên xwe de bal kişand li ser pêwîstiya danîna çarçoveyeke qanûnî ku van mafan garantî bike, li kêleka wê jî serweriya dewletê û yekitiya wê di ber çavan re derbas bike ([١٢]) . Tevî vê yekê jî, astengiya qanûnî û piratîkî di pêkanîna vî mafî de di çarçoveya siyaseta girêk de heye, ji ber dibe ku desthilatdariya navendî bibîne ku dayîna mafên berfireh ji kêmneteweyan re bi rêya nenavendiyê, dibe ku gefê li yekitiya dewletê çêbike, an jî bibe destpêka parçebûna dewletê. Lewra, rola qanûna navdewletî di xêzkirina sînorekî eşkere di navbera parastina mafên kêmneteweyan û garantiya yekitiya axê û serweriya niştimanî de, derdikeve holê.

Duyem: Rêgezên rêzgirtina yekitiya axê ya dewletan û hevsengiya bi nenavendîbûnê re:

Rêgeza rêzgirtina yekitiya axê ya dewletan, yek ji bingehên sereke di qanûna navdewletî ya nûjen de ye û mafê dewletan di parastina sînorê xwe yê herêmî de û redkirina destwerdana karûbarên xwe yên navxweyî de, nîşan dide. Ev rêgez, cewherê serweriya dewletê nîşan dide û bingeheke sereke ye di têkiliyên navdewletî de, ku garantiya aramiyê dide û sînorekî ji şerên sînorî û destwerdanên derve re datîne ([١٣]).

Lê tevî vê yekê jî, ev rêgez ne girîng e ku li dij rêgeza nenavendîbûnê an jî Rêveberiya Xweser re. Lê belê pêwîst dike ku hevsengiyeke qanûnî were çêkirin, ji bo parastina yekitiya dewletê û pêkanîna daxwazên kêmneteweyan di xwerêveberiyê an jî beşdariya berfireh di rêveberina karûxebatên xwe yên xwecihî: Qanûna navdewletî mafên kêmneteweyan nas dike û radigihîne ku divê çand û mafên wan ên siyasî rêzgirtin jêre werin dayîn, lê di heman demê de dibêje ku divê nêzî serweriya niştimanî an jî parçebûna axê nebin([١٤]) .

Ev hevsengiyên qanûnî jî di gelek metnên navdewletî de hene, ji wan jî mîsaqa Neteweyên Yekbûyî ku di madeya ya 2an de li ser rêzgirtina serewriya dewletan û aşitiya axê wê piştrast dike. Lê di heman demê de, teşwîqî rêzgirtina mafên miurovan û azadiyên sereke dike ku di nava xwe de mafên kêmneteweyan dihewîne. Ev yek jî banga peydakirina formuleke qanûnî û siyasî dike ku dihêle desthilatdariya navendî rengekî ji nenavendîbûnê an jî Rêveberiya Xweser bide kêmneteweyan, lê bê ku dest bidin yekitiya axê an jî serweriya niştimanî ([١٥]).

Li gorî tiştên ku li jor anîn ziman, tecrubeyên gelek dewletan hene ku eşkere dikin nenavendîbûna serkeftî ew e ku vê hevsengiyê çêdike bi rêya çarçoveyên destûrî û qanûnî, ku di nava xwe de mafên siyasî û çandî yên kêmeteweyan dihewîne, di heman demê de piştrastkirina dilsoziya bi dewletê re bi tevahî.

Li ser vî esasî jî, mirov dikare li nenavendîbûna li Sûriyayê binêre wekî hewldaneke qanûnî û siyasî ku pêwîstiya wê bi garantiyan heye, ya ku yekitiya niştimanî diparêze û di heman demê de, daxwazên

kêmneteweyan ên beşdariya xwerêveberinê pêk bîne, li gorî qanûna nvadewletî û mîsaqên wê.

Sêyem: Peymanên navdewletî û çarçoveya qanûnî yên têkildarî wan:

Çarçoveya peymanên navdewletî lêvegereke sereke ye ji bo fêmkirina rewabûna daxwaza nenavendîbûnê ya ji bo kêmneteweyan, nexasim di rewşên şerên navxweyî an jî nebûna edaleta navendî, wekî rewşa Sûriyayê. Di vê çarçoveyê de, civaka navdewletî, bi rêya gelek peyman û biryarên navneteweyî, piştrast kir ku mafên kêmneteweyan ne tenê li ser asta çandî an jî ziman e, lê belê mafê kêmneteweyan di beşdariya siyasî û çarenûsa navxweyî di nava sînorê yek dewletê de ye.

Di Peymana Navdewletî ya Taybet bi Mafên Sivîl û Siyasî ya sala 1966an de, di madeya 27an de bi awayekî eşkere radigihîne ku"Çênabe li dewletên ku kêmneteweyên etnîkî yan jî zimanî hebin, kêmeteweyên wê ji mafên xwe yên çandî an jî bikaranîna rêûresmên xwe yên olî an jî bikaranîna zimanê xwe, werin dûrxistin" ([١٦]). Ev metn bingeheke qanûnî çêdike ku bi awayekî yekser girêdanê di navbera mafê kêmneteweyan di vegotina nasnameya xwe de û di navbera çarçoveya rêveberî an jî siyasî ku van mafan garantî dike, çêdike ([١٧]).

Eger ev rêgez li ser rastiya Sûriyayê were sepandin, paşguhkirina dîrokî ya mafên kêmneteweyan, bi taybetî yên kurdan û nenaskirina ziman an nasnameya wan a çandî, ji perspektîfa qanûna navneteweyî ve, şopandina modelên îdarî yên nenavendî rewa dike ku ji bo van koman astek herî kêm a rûmeta siyasî û çandî garantî dikin, bi şertê ku ew di çarçoveyek niştimanî ya berfireh de werin bicihkirin.

Herwiha, Peymana Navdewletî ya bidawîanîna hemû rengên cudabûna nîjadperestî ya sala 1965an ku Sûriyayê di sala 1969an de beşdarî vê peymanê bû, lêvegereke girîng e di vê çarçoveyê de. Ji ber ku dewletan neçar dike tedbîrên piratîk bigirin"Ji bo garantiya wekheviya hemû mafên siysî, di nav de jî mafê beşdariya di desthilatdariyê de, bê cudabûnê ji ber etnîkî an jî reng an jî neteweyî an jî mezhebî" ([١٨]).

Eger ku em li siyasetên dûrixistinê yên ku li dij kurdan li Sûriyayê hatine meşandin binêrin, derdikeve holê ku ev peyman dibe bingeheke qanûnî ku mirov dikare xwe bispêre ji bo daxwaza

çeksaziyên siyasî ku di nava xwe de nûnertiya xwecihî û dabeşkirina desthilatdariyê, dihewîne.

Lê danezana Neteweyên Yekbûyî ya derbarê mafên kesên di kêmneteweyên niştimanî an jî etnîkî an jî olî an jî zimanî ya sala 1992yan de, bi awayekî taybet mafê kêmeteweyan di beşdariya"biryarên girêdayî jiyana wan an jî di herêmên ku ew têde dimînin"xurt dike û dewletan teşwîq dike ji bo tedbîrên guncav bigirin ji bo ev yek pêk were([١٩]) .

Ev danezan ji girîngtirîn alavên fişara exlaqî û siyasî li ser dewletên ku metoda navendiya tund bikar tînin, wekî mînak jî Sûriyayê, ji ber ku desthilatdariya navendî ya Sûriyayê bi dehan sal in biryara siyasî, aborî û ewlekarî tenê di destê wê de ye. Ev yek jî bû sedem ku bawerî di navbera dewletê û pêkhateyên wê de nemîne.

Analîza hevrûkirinê nîşan dide ku civakên ku ji şeran derketine an jî yên ku rastî paşguhkirineke dijwar hatine, piraniya caran berê xwe didin xwerêvebirinê an jî nenavendîbûna rêveberî, wekî alaveke ji bo vegerandina hevsengiya navxweyî û garantiya aramiyê, bê ku dest bidin yekitiya dewletê. Di encamê de jî, pêkanîna van peymanan, ne binpêkirineke ji serwerî re ye, lê belê rêbazeke ji bo xurtkirina dewletê, bi rêya hevgirtina navxweyî ya ku encama wekhevî û hevkariyê ye.

Di çarçoveya qanûnî ya analîzî de, mirov dikare bêje ku çarçoveya navdewletî ne li dij têgihîştina Rêveberiya Xweser e, ji ber ku Rêveberiya Xweser di sînorê serweriya niştimanî de û li gorî madeyên destûr kar dike. Di rewşa Sûriyayê de jî, bikaranîna nimûneya nenavendiya rasteqîn-ya ku xwe dispêre van peymanan-yek ji rêyên rewa ji bo rastkirina salên ji paşguhkirin û binpêkirinên li dij kêmneteweyan. Nexasim piştî sala 2014an de, tecrubeyên rêveberinê yên xwecihî yên kurdan li Bakur Rojhilatê Sûriyayê derketin, wekî hewldaneke rasteqîn ji bo avakirina altirnatîfekî rêveberî yê birêxistinkirî, ku divê di aliyê qanûnî de were nirxandin û nîqaşkirin, ne ku rastî rûbirûyên siyasî an jî êrîşên leşkerî were([٢٠]).

Daxwaza duyem: Rewabûna Rêveberiya Xweser di qanûna navdewletî de:

Rêgeza Rêveberiya Xweser yek ji nêzîkatiyên girîng ên qanûnî di nav sîstema hiqûqa navneteweyî de temsîl dike da ku hevsengiyek nazik di

navbera rêgeza serweriya neteweyî û mafê komên herêmî, nemaze kêmneteweyan, ji bo kêfa birêvebirina karûbarên xwe yên navxweyî de were bidestxistin. Ev rêgez di welatên bi xwezaya piralî ([21]) an jî yên ku krîzên siyasî yên giran dîtine ku bandor li hevgirtina neteweyî kirine, aliyek taybetî digire. Esasê nîqaşa qanûnî di destnîşankirina ka xwerêveberî modelek rewa ye ku dikare di çarçoveya yekîtiya dewletê de were pejirandin, an jî ew gefek nepenî li ser yekîtiya siyasî temsîl dike.

Di çarçoveya Sûriyayê de, piştî sala 2014an de daxwazên nenavendîbûnê zêdetir bûn, di demekê de ku hêdî hêdî saziyên dewleta navendî li gelek herêman hatin rûxandin û nimûneya Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyayê derket holê ([٢٢]), ku yek ji nimûneyên herî zêde rêxistinkirî û avakirina sazûmaniyeke rêveberî û pêkanîna sîstemeke edaletê, perwerde û xizmetguzariyên giştî, bi rêbazekî ku qet rêgeza yekitiya axa Sûriyayê binpê nekir ([٢٣]), lê belê hewldanek bû ji bo avakirina avahiyên rêveberiya bingehîn ên ku li gorî hewcedariyên nifûsa xwecihî bin.

Lê ev tecrube pirsên qanûnî bi xwe re tîne derbarê rewabûna avakirian wê û lihevkirina wê bi rêgezên giştên yên qanûna navdewletî re û gengaziya wê ya bikaranînê wekî bingekeî ji bo çareseriyeke dayîm di siberoja Sûriyayê ya yekgirtî de, an jî wekî çareseriyeke veguhastinê ku aramiya xwecihî xurt, heta ku çareseriyeke siyasî ya giştî pêk were.

Li ser vî esasî jî, nirxandina rewabûna vê rêveberiyê, divê ne dûrî çarçoveya têgihaştinên qanûna navdewletî be ya ku mafê kêmneteweyan nas dike û derfetê dide civakî xwecihî ji bo pêkanîna xwerêveberiyeke navxweyî, madem ku ne li dij yekitiya dewletê û serweriya wê ye.

Yekem: Têgihaştina Rêveberiya Xweser û şeklê wê yê qanûnî

Rêveberiya Xweser şêweyek ji şêweyên xwerêvebirina xwecihî ye, ku derfet ji civakan an jî ji komên di nava dewletê de, di hîn qadên diyarkirî de derfet ji wan re tê dayîn rêvebirinê bidin, bê ku ji dewleta dayîk qut bibin. Rêveberiya Xweser di nava nimûneya nenavendiya siyasî an jî nenavendiya taybet bi kêmneteweyan tê binavkirin, ku derfet tê dayîn karûbarên xwe yên qanûnî, rêveberî û çandî di çarçoveya erdîngariyeke diyarkirî de pêk bînin, li gorî sîstemeke

qanûnî ya ku yekitiya dewletê garantî dike, bê ku dest bidin serwer an jî sînorê dewletê yê navdewletî.

Rêgeza Rêveberiya Xweser jî di hiqûqa qanûna navdewletî wiha tê pênasekirin:"Sîstemeke qanûnî ye ku dihêle komên xwecihî an jî netewe karûbarên xwe yên çandî, civakî û rêveberî di çarçoveya sînorê dewletê de û di bin sîwana serweriya dewletê pêk bîne, wekî rêbazekî rêzgirtina taybetmendiyan û pêkanîna aramiya navxweyî " ([٢٤]) . Ev sîstem ne ku ji bin sîwana rêgeza serweriyê derdikeve, lê belê dibe beşek ji pêşketinên rêvebirina hemdem, ku gelek dewletên xwedî pir netewe an jî pir ziman têde bin, formuleke ji Rêveberiya Xweser pêk tînin, ji bo şer kêm bibe û entegrasyona aşitî ji bo kêmeteweyan pêk were.

Ji beriztirîn nimûneyên ku di çarçoveya navdewletî de pêk hatin, tecrubeya herêmên Rêveberiya Xweser li Îtalyayê (Trentino-Alto Adige) û herêma Katalonyayê li Spanyayê ye, ji derfet ji wan herêman re hate dayîn rêveberiya xwe pêk bînin, lê bê ku wekî dewletên serbixwe nas bikin. Ev yek jî piştrast dike ku Rêveberiya Xweser ne li dij yekitiya dewletê ye, lê dibe ku bibe garantiya hevgirtina niştimanî di civakên cihêreng de([٢٥]) .

Di rewşa Sûriyayê de, Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûiryayê, ji girîngtirîn tecrubeyên piratîk ji sala 2014an ve pêk hat, bi rêya avakirian sazûmaniyên qanûnî, rêveberî û dozgeriya xwecihî. Ev rêveberî jî di nava xwe de sê kantonên sereke hewand(Kobanê, Cizîrê, Efrîn), piştre berfireh û herêmên din piştî derixistina rejîmê girtin nava xwe. Herwiha, Rêveberiya Xweser sîstemekî xwe yê qanûnî pêş xist û di nava xwe de qanûnên sivîl, dadgehên xwecihî û perwerdeya bi zimanên cuda (kurdî, erebî û suryanî) hewand. Li kêleka wê jî hevsengiya di navbera pêkhateyên civakê de, parast.

Ev tecrubeya Rêveberiya Xweser - tevî nebûna naskirina fermî ya navneteweyî - di warê sepandina astek aramiya îdarî û ewlehiyê de li herêmek li derveyî kontrola rejîmê, bi rêya avahiyên rêxistinî yên hevgirtî û beşdariya berfireh a gel, bi ser ketiye. Ev yek, ji perspektîfa qanûna navneteweyî, bingehên destpêkê dide wê ji bo nirxandina wekî "modela Rêveberiya Xweser a rewa" di çarçoveya neteweyî de, bi şertê ku ew pabendî prensîba yekîtiya Sûriyayê bibe û rêzê li qanûna mafên mirovan a navneteweyî bigire.

Duyem: Şerûmerc û bingehên rewabûna Rêveberiya Xweser li gorî qanûna navdewletî:

Di qanûna navneteweyî de pênaseyeke yekane û diyarker a rewatiya Rêveberiya Xweser tuneye. Lêbelê, presedanên qanûnî û belgeyên navneteweyî nîşan didin ku ev rewatî ji komek prensîb û pîvanên ku ji qaîdeyên qanûna navneteweyî ya giştî, bi taybetî yên ku bi mafên kêmneteweyan, mafê diyarkirina xweseriya navxweyî û prensîba yekparçeyiya axa dewletan ve girêdayî ne, tê wergirtin. Li ser bingeha van qaîdeyan, çar şertên bingehîn dikarin werin destnîşankirin ku rewatiya Rêveberiya Xweser di çarçoveya serweriya dewletê de misoger dikin.

Şertê yekem rêzgirtina ji bo yekparçeyiya axa dewletê û neparêzvaniya veqetandinê ye. Ev şert kevirê bingehîn ê nirxandina her modelek Rêveberiya Xweser e; Rêveberiya Xweser divê nebe hincetek ji bo dabeşkirina dewletan an jî gefê li aramiya wan a navxweyî. Meclîsa Giştî ya Neteweyên Yekbûyî ev prensîb di Danezana xwe ya 1970yî de li ser Prensîbên Hiqûqa Navneteweyî ya ku Têkiliyên Dostane yên di navbera Dewletan de Rêve dibe, bi zelalî piştrast kir, ku tekez kir ku "xwerêveberî nabe sedema hilweşîna yekîtiya siyasî ya dewleta heyî" ([26]). Ev bi rêgezên gelek destûrên neteweyî re lihevhatî ye, ku bi eşkere prensîba nenavendîbûnê nas dikin dema ku pabendî yekîtiya neteweyî ne.

Mercê duyem bi derbirîna îradeya aştiyane ya gelê herêmî bi rêya rêveberiya xweser ve girêdayî ye. Ango, divê ew ji xwesteka rastîn a nifûsa herêmî derkeve, bi rêya saziyên sivîl an dezgehên nûner ên hilbijartî, ne bi rêya komên çekdar an jî bi zorê ferzkirina de facto. Ev merc rasterast bi naveroka xala 25an a Peymana Navneteweyî ya Mafên Sivîl û Siyasî ve girêdayî ye, ku mafê kesan destnîşan dike ku "di rêvebirina karûbarên giştî de, rasterast an jî bi rêya nûnerên bi azadî hatine hilbijartin, beşdar bibin" ([27]).

Mercê sêyem bi rêzgirtina mafên mirovan, pirrengî û serdestiya qanûnê ve girêdayî ye. Rêveberiya xweser rewatiya xwe winda dike ger bibe amûrek tepeserkirinê, li ser cudakariyê ava bibe, an jî azadiyên bingehîn binpê bike. Konseya Mafên Mirovan a Neteweyên Yekbûyî, di biryara xwe ya 36/19 a 2012an de, piştrast kir ku rêzgirtina serdestiya qanûnê û wekheviya li ber qanûnê ji bo her avahiyek rêveberiya herêmî

ya rewa şertên neçar in. Parastina kêmneteweyan û mafên pêkhateyên olî û etnîkî jî ji bo vê çarçoveyê girîng in.

Di dawiyê de, şertê çarem bi wê astê ve girêdayî ye ku rêveberiya xweser çiqas beşdarî bidestxistina aramî û aştiya sivîl di nav dewletê de dibe. Ezmûnên berawirdî nîşan dane ku modelên serketî yên rêveberiya xweser, wekî Tîrola Başûr li Îtalyayê an Aruba li Hollandayê, di kêmkirina nakokiyan de faktor bûne, ne berevajî vê. Komîsyona Ewropayî di rapora xwe ya 2015an de destnîşan kir ku "nemerkezîkirina siyasî yek ji rêbazên destûrî ye ji bo derbaskirina krîzên navxweyî û pêşîgirtina li hilweşîna dewletê" ([28]).

Di çarçoveya Sûriyayê de, ezmûna "Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyayê" dikare wekî modelek hemdem were hesibandin ku di gelek aliyan de bi van mercan re têkildar e. Ev rêveberî, ku bi fermî di sala 2014an de hatiye damezrandin, niyeta veqetandinê îlan nekiriye; di şûna wê de, ew bi berdewamî yekîtiya axa Sûriyayê piştrast dike û karûbarên wê bi rêya encumenên sivîl ên herêmî birêve dibe ku nûnerên komên etnîkî û olî yên cihêreng dihewîne. Herwiha di peydakirina xizmetên sivîl û avahiyek sazûmanî ya nisbeten aram de li gorî herêmên din ên pevçûnê serketî bûye. Lêbelê, pirsgirêka wê ya bingehîn a qanûnî nebûna naskirina destûrî ji hêla dewleta navendî ve dimîne, ku rewatiya wê ya qanûnî li hundur qels dike û her naskirinek navneteweyî dereng dixe.

Sêyem: Nimûneyên pratîkî yên rêveberiya xweser:

Di dehsalên borî de, cîhan şahidiya gelek bûyerên nakokiyên neteweyî û etnîkî kiriye ku komên taybetî neçar kirine ku rêveberiya xweser an jî cûrbecûr awayên nenavendîkirina îdarî wekî rêyek ji bo bidestxistina edaleta civakî û siyasî di çarçoveya dewleta neteweyî de bixwazin. Bi lêkolîna van ezmûnan, eşkere dibe ku rêveberiya xweser êdî ne vebijarkek anormal an tundrew e, lê çareseriyek qanûnî û siyasî ya bi bandor ji bo gelek krîzan e, nemaze dema ku bi pabendbûna bi yekîtiya dewletê û rêzgirtina ji prensîbên destûrî re tê.

Ezmûna Herêma Kurdistana Iraqê yek ji van modelên herî berbiçav e. Piştî dehsalan ji marjînalîzekirin û tundûtûjiya sîstematîk li dijî pêkhateya kurd, herêm piştî vekişîna hêzên iraqî piştî Şerê Kendavê yê Duyemîn di sala 1991ê de karî avahiyek rêveberiya xweser a rastîn ava

bike. Ev rastî paşê di Destûra Bingehîn a Iraqê ya 2005an de hate bicihkirin, ku herêmê wekî yekîneyeke îdarî ya federal bi parlemento, hikûmet û qanûnên xwe nas kir û mafê parastina ewlehiyê bi rêya hêzên Pêşmerge ([29]).

Tevî nakokiyên siyasî yên di navbera Bexda û Hewlêrê de, vê modelê şiyana xwe ya bidestxistina cureyek aramiya sazûmanî tekez kiriye û beşdarî xurtkirina hesta hemwelatîbûn û aîdiyetê bûye ([30]). Rastiya ku rêveberiya Kurdistanê pejirandina navneteweyî ya nepenî bi dest xistiye nayê paşguhkirin, her çend ew wekî hebûnek serbixwe nehatibe naskirin jî, ku nîşan dide ku rêveberiya xweser ne berevajî yekîtiya dewletê ye, lê dibe ku di rewşên dabeşbûna neteweyî de garantiyek ji bo wê pêk bîne.

Bi heman awayî, Herêma Baskê li Spanyayê mînakek din pêşkêş dike ku çawa daxwazên neteweperest dikarin bi rêyên qanûnî werin bicîhanîn. Piştî dehsalan tundûtûjiya ku ji hêla ETA ve hatî kirin, dewleta Spanyayê fêm kir ku pirsgirêk nikare tenê bi rêbazek ewlehiyê were çareserkirin, lê bi bersivek siyasî û destûrî. Ev yek dayîna pergalek taybetî ya xweseriya berfireh ji herêmê re di bin "Qanûna Bingehîn a Xweseriyê" ya 1979-an de vedihewîne, ku wê hêzdar kir ku parlementoya xwe ya herêmî ava bike û bac, perwerde û çanda xwe bi rê ve bibe, bêyî ku yekîtiya dewletê têk bibe ([31]). Bi vî rengî, çalakiya cudaxwaz hêdî hêdî kêm bû û piraniya Bask xwe wekî beşek ji pergalek qanûnî û destûrî dît ku rêz li taybetmendiya wê digire, bêyî ku neçar bimîne ku bi hikûmeta navendî re bikeve pevçûnek hebûnî.

Ji bo Tîrola Başûr li Îtalyayê, ew ji dema ku piştî Şerê Cîhanê yê Yekem ji hêla Îtalyayê ve hate girêdan, bi krîzek nasnameya neteweyî re rû bi rû maye û nifûsa almanîaxêv bi polîtîkayek asîmîlasyona çandî û zimanî ji hêla dewleta Îtalyayê ve rû bi rû maye. Piştî destwerdana navneteweyî ya Awistiryayê û encama danûstandinên dirêj, Peymana De Gasperi-Gruber di sala 1946an de hate îmzekirin. Ev yek paşê di Qanûna Xweseriyê ya 1972yan de zelal bû, ku desthilatên berfireh da herêmê da ku karûbarên xwe bi xwe bi rê ve bibe, nemaze di warên çand, perwerde û edaleta herêmî de ([32]).

Belkî tiştê ku vê ezmûnê cuda dike ev e ku ew bi garantiyên navneteweyî û di bin çavdêriya Neteweyên Yekbûyî de derketiye holê, ku baweriya civaka herêmî bi berdewamiya rejîmê xurt kir û nîşan da

ku rêveberiya xweser dikare bibe amûrek ji bo lihevhatinê ne ji bo pevçûnê, ger bi qanûnî were nas kirin.

Dema ku van nimûneyan li ser rewşa Sûriyayê, bi taybetî li bakur û rojhilatê welat, ku "Rêveberiya Xweser a Demokratîk" wekî encama vekişîna saziyên dewletê yên navendî ji wan deveran derket holê, em dibînin ku ezmûna Sûriyayê bi heman rengî pêş ve diçe, tevî nebûna naskirina fermî û destûrî. Ev rêveberî kariye saziyên herêmî ava bike, encumenên qanûndanîn û rêveberiyê ava bike û cihêrengiya etnîkî û çandî bi rê ve bibe, bi taybetî di hebûna nisbeten hevseng a pêkhateyên kurd, ereb, suryanî û yên din de.

Di zêdetirî deh salan de, Rêveberiya Xweser şiyana xwe ya peydakirina astek herî kêm a aramiyê û xizmetan nîşan daye, tewra di bin dorpêçkirin û tecrîda siyasî de jî. Lêbelê, ew ji ber nebûna naskirina destûrî û redkirina rejîma nû ya Sûriyayê ya her şêweyek nenavendîbûna kûr, ku derî li ber pevçûnên nû vedike, di bin gefê de dimîne.

Bi vî rengî, dikare were gotin ku modelên berawirdî yên navneteweyî bi zelalî nîşan didin ku rêveberiya xweser ji bo dewletê gefê çênake ger li gorî prensîbên qanûnî were bicihkirin. Berevajî vê, ew dikare wekî dergehê ewlehiyê ji bo aramiya navxweyî xizmet bike. Li gorî prensîbên hiqûqa navneteweyî, her rêveberiyeke herêmî rewatiya xwe ji temsîliyeta xwe ya nifûsê, şiyana xwe ya pêkanîna edaleta herêmî û rêzgirtina xwe ji bo serweriya giştî distîne. Ev bi piranî ji bo doza Rêveberiya Xweser a kurd li Sûriyayê derbas dibe, ku li pey naskirineke destûrî ye ku rastiyeke qanûnî û necudaker di nav dewleteke piretnîkî û pirpêkhateyî de ava dike.

Beşa duyem: Rastiya Sûriyayê û zehmetiyên bicihanîna nenavendîbûnê di bin desthilata navendî de:

Meseleya nenavendîbûnê li Sûriyayê yek ji mijarên herî tevlihev û hesas e di ronahiya nakokiya siyasî ya berdewam û tevliheviya faktorên etnîkî û olî de, nemaze bi pirbûna kêmneteweyan û helwestên wan ên cihêreng ên li hember desthilata navendî. Daxwazên kêmneteweyan - di nav de kurd û durzî - ji bo rêveberiya xweser an jî pergalek hikûmeta herêmî ya berfireh wekî bersivek dîrokî ji bo marjînalîzekirin û cudakariya ku van civakan di dehsalên borî de jiyan kirine derketin

holê. Berevajî vê, desthilata navendî ya li Şamê siyasetek şopandiye ku tekezî li ser navendîkirina biryardanê kiriye û hewl daye ku yekîtiya dewletê li ser hesabê daxwazên ji bo cihêrengiyê ferz bike. Vê yekê pêkanîna her modelek nenavendî ku rêzê li mafên van kêmneteweyan di çarçoveya dewleta Sûriyayê de digire tevlihev kiriye.

Ji perspektîfek qanûnî ve, ev alozî pirsên bingehîn derdixe holê ka rejîma nû ya Sûriyayê çiqas bi pîvanên navneteweyî yên têkildarî mafên kêmneteweyan û mafê wan ê beşdariya siyasî û îdarî re tevdigere û herwiha şiyana rejîmê ya entegrekirina nenavendîbûnê di çarçoveyek destûrî de ku yekîtiya neteweyî diparêze bêyî ku pêkhateyên cûda yên civakê binpê bike.

Li ser bingeha van rastiyan, ev lêkolîn li ser du mijaran disekine: ya yekem: daxwazên kêmneteweyên sûriyayî û helwestên wan li ser nenavendîbûnê û ya duyem: siyaseta navendîkirina Sûriyayê û bersiva rayedaran ji bo daxwazên nenavendîbûnê.

Yekem: Daxwazên kêmneteweyên sûriyayî û helwestên wan derbarê nenavendîbûnê:

Daxwazên kêmneteweyên li Sûriyayê ji bo xwerêveberiyê û nenavendîbûnê di nav mijarên siyasî û qanûnî yên herî girîng de ne ku bûne sedema nakokiyên berfireh, nemaze ji ber tevliheviya rastiya piretnîkî û pirmezhebî ya Sûriyayê. Ev dijwarî ji dîrokeke dirêj a aloziyê di navbera polîtîkayên navendî yên ku dixwazin yekîtiya biryardanê ferz bikin û rayedarên herêmî yên ku dixwazin nasnameyên siyasî, çandî û civakî yên kêmneteweyan biparêzin de derdikeve holê. Kurd mezintirîn kêmneteweya etnîkî li Sûriyayê temsîl dikin û dîroka wan tijî daxwazên mafên wan ên neteweyî, çandî û siyasî ye. Wekî din, durzî û elewî di nav tevna civakî û siyasî ya Sûriyayê de xwedî statuyek taybet in.

Daxwazên van kêmneteweyan ji xwesteka parastina mafên xwe yên bingehîn ên îfadekirina nasnameyên xwe yên çandî û siyasî û rêxistinkirina karûbarên xwe li gorî prensîbên navneteweyî yên naskirî, bi taybetî di ronahiya qanûna mafên mirovan a navneteweyî û qanûna mirovî ya navneteweyî de derdikevin holê. Ev daxwaz di heman demê de di çarçoveyek navneteweyî de derdikevin holê ku mafê kêmneteweyan ji bo parastin û beşdariya siyasî di nav welatên

wan de piştrast dike. Ev yek mijara nenavendîbûnê dixe nav çarçoveya projeyek qanûnî ku piştgiriyê dide wê, bi şertê ku garantiyên destûrî û rêveberî yên guncaw werin peydakirin.

Li gel van daxwazan, nenavendîbûn li Sûriyayê bi pirsgirêkên girîng re rû bi rû ye ku bi israra desthilatdariya navendî ya li ser ferzkirina yekîtiya dewleta neteweyî ve girêdayî ye. Ev yek pêkanîna her şêweyek rêveberiya xweser tevlihev dike, nemaze ji ber ku ev siyaset bi aloziyên siyasî û ewlehî yên heyî ve girêdayî ye, ji bilî tirsa ji hilweşîna dewletê.

Yekem: Paşxaneya daxwazên kurd, durzî û elewiyan ji bo nenavendîbûnê:

Paşxaneya daxwazên kêmneteweyan li Sûriyayê li gorî taybetmendiyên her komê diguhere, lê xala hevpar di navbera wan de ew e ku nasnameya xwe ya çandî, siyasî û civakî bi rêya berfirehkirina desthilatên nenavendîbûnê an jî rêveberiya xweser biparêzin.

Kurd mezintirîn kêmneteweya etnîkî li Sûriyayê pêk tînin, ku bi qasî ji sedî 10ê nifûsê tê texmînkirin û bi giranî li bakur û bakurrojhilatê welat kom bûne. Daxwazên wan ên ji bo nenavendîbûnê ji dîrokeke dirêj a marjînalîzekirina siyasî û qanûnî derdikevin. Bi salan hemwelatîbûna Sûriyayê ji wan re hatibû înkarkirin, mafên wan ên zimanî û çandî hatibûn sînordarkirin, û hewl hatibû dayîn ku pêkhateya demografîk a herêmên wan were guhertin ([33]). Ev yek bû sedema avakirina Rêveberiya Xweser, ku saziyên herêmî yên serbixwe ava kir da ku karûbarên xwe yên îdarî û siyasî bi rê ve bibin û modelek pratîkî ya nenavendîbûnê li ser erdê temsîl dike, tevî nebûna naskirina fermî ji hêla dewleta Sûriyayê ve ([34]).

Helwesta civaka durzî li ser nenavendîbûnê li Sûriyayê nimûneyek e ji bo pabendbûna bi yekîtiya dewletê re di heman demê de daxwaza jinûve dabeşkirina desthilatdariyê ya dadperwer û hevseng dike. Piştî salan ji marjînalîzekirina îdarî û ewlehiyê li Parêzgeha Siwêdayê, ji rayedarên olî û civakî yên durzî, bi taybetî Şêx Hîkmet El-Hicrî, bangên eşkere derketin holê ji bo pejirandina sîstemek nenavendî ya berfirehkirî ku dê rê bide civakên herêmî karûbarên xwe yên navxweyî di çarçoveya dewletek yekgirtî ya Sûriyayê de bi rê ve bibin. Ev bang li ser prensîbên edaleta destûrî ne, ku beşdariya hemî pêkhateyên civaka Sûriyayê di şekildana biryarên giştî de garantî dike, bêyî ku prensîbên

serwer ên dewletê tawîz bidin ([35]). Divê were zanîn ku ev bang meyla cudaxwaziyê nîşan nadin, lê belê bersivek in ji bo rastiyek navendî ku derketiye holê ku nikare cihêrengiya Sûriyayê bi rê ve bibe. Ev tiştê ku tevgera "Rîcal El-Kerama" bi berdewamî di daxuyaniyên xwe de diyar kiriye, ku tê de redkirina xwe ya her projeya parçekirinê piştrast kiriye, di heman demê de girîngiya sîstemek îdarî ya nenavendî ku aramiya herêmî û beşdariya bi bandor garantî dike tekez dike ([36]).

Di vê çarçoveyê de, daxwazên druzeyan bi têgiha hemdem a nenavendîbûna siyasî û îdarî re têne entegrekirin, wekî ku di gelek modelên destûrî yên berawirdî de tê sepandin, ku tê de desthilatên berfireh ji bo birêvebirina ewlehî, xizmet û karûbarên aborî ji rayedarên herêmî re têne dayîn, di heman demê de serweriya derveyî û qanûndanîna giştî di destê navendê de dimîne. Hejmarek aktorên herêmî li Swêdayê destnîşan kirine ku pabendbûna bi nenavendîbûnê garantiya herî girîng e ji bo parastina pirrengiya çandî û olî û dibe alîkar ku pêşî li ber şemitîna ber bi projeyên mezhebî an cudaxwaz ve bigire ku bi prensîba dewleta sivîl re ne lihevhatî ne ([37]). Ev yek helwesta druzeyan bi nêzîkatiyên destûrî re hevaheng dike ku nenavendîbûnê wekî amûrek ji bo bidestxistina aramiya siyasî dibînin, ne wekî deriyek ji bo dabeşkirina yekîneya neteweyî, wekî ku hin partiyan hewl dane ku wê ji bo armancên siyasî nîşan bidin.

Di derbarê elewiyan de, ku navê wan di dîrokê de bi rejîma berê ya Sûriyayê ve girêdayî ye, ew ne hemî beşek ji hikûmetê an jî îmtiyazên wê bûn. Berevajî vê, tenê beşek sînorkirî ji elîtên siyasî û leşkerî ji pozîsyonên bandor û serdestiyê sûd wergirtin, di heman demê de beşên berfireh ên heman mezhebê, mîna yên din ên nifûsa Sûriyayê, rastî marjînalîzekirin û zordariyê hatin.

Bi hatina rejîma Sûriyayê ya niha re, elewî ji hedefgirtin û kuştina li ser bingeha girêdana xwe ya mezhebî jî xilas nebûn. Vê yekê trajediya vê komê kûrtir kiriye, ku îro, mîna komên din, li rêyan digere da ku astek mezintir ji ewlehî û aramiyê garantî bike, çi bi rêya reformên siyasî yên berfireh be, çi jî bi rêya mekanîzmayên îdarî yên herêmî be da ku karûbarên herêmên xwe bi rê ve bibe ([38]).

Ji perspektîfek qanûnî ve, daxwazên van kêmneteweyan li ser prensîbên qanûna navneteweyî ne, ku parastina mafên kêmneteweyan ji bo îfadekirina nasnameyên xwe yên çandî û siyasî garantî dikin û

parastinek taybetî li dijî cudakariyê ji wan re peyda dikin, di heman demê de rêz li yekîtî û serweriya dewletan digirin. Lêbelê, rewşa siyasî û ewlehiyê ya aloz a Sûriyayê pêkanîna nenavendîbûnê dike dijwariyeke mezin, nemaze ji ber bêserûberiya desthilata navendî, ku ditirse ku nenavendîbûn dê dewleta neteweyî têk bibe an jî derî li ber dabeşbûnên mezhebî û etnîkî veke ([39]).

Meseleya nenavendîbûnê li Sûriyayê bi hevsengiyên hêzê yên herêmî û xwecihî û rola kêmneteweyan di tevgera siyasî de bi awayekî nêzîk ve girêdayî ye, nemaze di ronahiya rêveberiya xweser a bi bandor a kurdan û têkiliyên hişyar ên durzî û elewiyan de, ku li garantiyên qanûnî û ewlehiyê digerin ([40]).

Duyem: Mafê kêmneteweyan ê daxwazkirina rêveberiya xweser:

Mafê kêmneteweyan ji bo daxwaza rêveberiya xweser ne binpêkirina qanûna navneteweyî ye. Berevajî vê, ew li ser komek rêzikên qanûnî yên damezrandî ye ku mafê komên çandî, etnîkî, an olî yên cuda ji bo parastina taybetî û birêvebirina karûbarên xwe yên herêmî di çarçoveya dewleta neteweyî de nas dike, bi şertê ku ev yek serwerî an yekparçeyiya axa dewletê binpê neke.

Ji perspektîfek qanûnî ve, xala (27) a Peymana Navneteweyî ya li ser Mafên Sivîl û Siyasî destnîşan dike ku "li wan dewletên ku kêmneteweyên etnîkî, olî, an zimanî lê hene, kesên ku endamên van kêmneteweyan in, mafê kêfa xwe ji çanda xwe, îbadet û pratîkkirina ola xwe, an jî bikaranîna zimanê xwe di civakê de bi endamên koma xwe re nayên redkirin" ([41]). Ev tê vê wateyê ku qanûna navneteweyî ne tenê hebûna kêmneteweyan nas dike, lê di heman demê de dewletan mecbûr dike ku tedbîrên erênî bigirin da ku parastina van mafan misoger bikin.

Ji ber vê yekê, daxwazên kurd, durzî û elewiyan li Sûriyayê ji bo xweseriya herêmî an jî nenavendîbûnê bi serê xwe ne binpêkirina qanûnê ne, lê belê îfadeya mafên xwezayî yên lihevhatî bi erkên navneteweyî yên dewleta Sûriyayê ne. Ev bi taybetî rast e ji ber ku Destûra Bingehîn a Sûriyayê bi xwe - xala 131 û yên piştî wê yên Destûra Bingehîn a 2012an - prensîba rêveberiya herêmî nas dike, tevî nezelaliya wê di bicîhanînê de.

Di çarçoveya Sûriyayê de, înkarkirina hemwelatîbûnê ji kurdan re heta sala 2011an û qedexeya dehsalan a li ser karanîna ziman û nasnameya wan a çandî, binpêkirinek eşkere ya van prensîbên navneteweyî pêk tîne, ku daxwazên wan ên ji bo rêveberiya xweser rewatiyê zêde dike. Wekî din, daxwazên durzî yên parastina nasnameya xwe ya çandî û civakî di nav rêveberiyek herêmî ya parastî de dirêjkirina dîroka serxwebûna wan e, nemaze ji ber ku herêma Swêdayê di şerê Sûriyayê de hema hema bêalî maye û xwestekên wan ên ji bo birêvebirina karûbarên xwe bi serbixwe ji dewleta navendî xurt dike.

Ji perspektîfa qanûna mirovî ya navneteweyî ve, têkçûna dewletekê di parastina kêmneteweyan ji marjînalîzekirin an cudakariyê de dikare - li ber dezgehên navneteweyî yên wekî Ofîsa Komîserê Bilind ê Mafên Mirovan - daxwaza çareseriyên îdarî yên nerm, wekî xwerêvebirin, federalîzm, an nenavendîbûna pêşkeftî, wekî ku di rewşên wekî Kurdistana Iraqê, Kosova û berê Sûdana Başûr de qewimî, rewa bike. Lêbelê, divê were zanîn ku qanûna navneteweyî mafê veqetandinê ji van kêmneteweyan re bixweber nade, lê belê çareseriyên lihevkirî di nav dewletên serwer de teşwîq dike ([42]).

Li gorî rewşa Sûriyayê, berdewamiya dûrxistina daxwazên nenavendîbûnê ji aliyê hikûmeta navendî ve dikare wekî binpêkirina erkên wê yên navneteweyî were şîrovekirin. Wekî din, nebûna qanûnek neteweyî ya zelal ku desthilatên rêveberiyên herêmî diyar bike, her cure rêveberiya xweser ji bo pevçûn û rageşiya siyasî xeternak dike, wekî ku di têkiliya Şamê bi Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyayê re ye.

Ji ber vê yekê, çareseriya qanûnî di derxistina qanûnek rêveberiya herêmî ya pêşkeftî de ye ku desthilatên berfireh ji bo kêmneteweyan û civakên herêmî garantî dike da ku karûbarên xwe yên çandî, perwerdehî û rêveberiyê birêve bibin, bêyî ku gefê li yekîtiya dewletê an pergala wê ya siyasî bixe.

Sêyemîn: Rola Hêzên Sûriyaya Demokratîk wekî nûnerê doza Rêveberiya Xweser:

Ji damezrandina xwe di sala 2015an de, Hêzên Sûriyaya Demokratîk (HSD) wekî yek ji aktorên nehikûmî yên herî berbiçav li ser dîmena Sûriyayê derketine holê, nemaze li herêmên bakur û rojhilatê welêt,

ku mîsyona wan a leşkerî bi projeyek civakî û siyasî ya mezintir re ku ji hêla Rêveberiya Xweser a Bakur û Rojhilatê Sûriyayê ve tê temsîlkirin, têkildar e. HSD xwe wekî hêza parastinê ya vê projeyê pêşkêş kir, ji rola xwe ya şer a kevneşopî derbas bû û bû sponsora avahiyek siyasî û îdarî ya alternatîf ji bo desthilatdariya dewleta navendî, nemaze di ronahiya valahiya ku ji ber şer û vekişîna dewletê ji erkên xwe di van deveran de çêbûye.

Di nîsana 2024an de, Konferansa Yekîtiya Kurd a li Qamişloyê hate lidarxistin, guhertinek kalîtîf di nêzîkatiya pirsgirêka kurd li Sûriyayê de temsîl kir, ji daxwazên çandî ber bi projeyek siyasî û mafên mirovan a berfireh a li ser bingeha rewatiya destûrî û pîvanên navneteweyî. Beşdaran, ji hêz û fraksiyonên cûrbecûr ên kurd, vîzyonek yekgirtî ji bo çareserkirina pirsgirêka kurd di çarçoveya dewletek Sûriyayê ya demokratîk û nenavendî de pejirandin ku mafên neteweyî bi destûrî garantî dike û pabendî peymanên mafên mirovan ên navneteweyî ye, nemaze Peymana Navneteweyî ya li ser mafên sivîl û siyasî.

Daxuyaniya dawî ya konferansê tekez kir ku têkoşîna kurdan beşek yekgirtî ya tevgera neteweyî ya Sûriyayê ye û nenavendîbûn ne pêşgotinek ji bo parçekirinê ye, lê belê rêyek e ji bo misogerkirina parvekirina desthilatdariyê ya hevseng û parastina pirrengiyê di nav modelek destûrî ya berawirdî de ku dişibihe pergalên federal ên demokratîk ([43]). Ragihandina vê belgeya siyasî û destnîşankirina şandeyeke hevbeş ji bo şopandina diyalogê gaveke rastîn bû ber bi entegrekirina vîzyona kurdan di pêvajoya çareseriya Sûriyayê de, bi awayekî ku yekîtiya dewletê biparêze û edaletê ji bo hemû pêkhateyan pêk bîne ([44]).

Ji perspektîfeke qanûnî ve, ev tevger dikare di çarçoveya prensîba xweseriya navxweyî de ku di Xala 1ê ya Peymana Navneteweyî ya Mafên Sivîl û Siyasî de hatiye destnîşankirin, were vegotin, ku destûrê dide civakên herêmî ku karûbarên xwe di nav yek dewletekê de birêxistin bikin heya ku yekîtî û serweriya axê neyê binpêkirin ([45]). Li gorî vê prensîbê, ezmûna HSDyê dikare bigihêje asta nûnertiya siyasî ya rewa, nemaze heke ew wekî aliyek danûstandinê di çarçoveya çareseriyek siyasî ya berfireh de ji bo Sûriyayê were naskirin.

Tevî tohmetên li dijî wê hatine kirin jî, HSD bi rêya saziyên xwe yên sivîl, di nav de encumenên herêmî û qanûndanînê, îspat kiriye ku ew

pergalek îdarî bi taybetmendiyên rêveberî û rêxistinê dişopîne û rewatiya wê li ser beşdariya civakê ya bi bandor, nemaze li deverên ku piraniya wan kurd in, ji bilî beşdariya komên din ye. Lêbelê, astengiya sereke ya li pêşiya naskirina rewatiya nûnertiya wê redkirina her modelek îdarî ji hêla desthilata navendî ya Sûriyayê ve ye ku ji prensîba navendîbûna hişk dûr dikeve. Ev yek nakokiya di navbera her du aliyan de ji nakokiyek leşkerî bêtir wekî têkoşînek li ser şîrovekirinek destûrî ya têgiha serwerî û yekîtiya dewletê dike.

Hebûna HSD di vê çarçoveyê de ne bi rola wê wekî hêzek çekdarî ve sînordar e, lê belê wekî aktorek siyasî ya qanûnî ye ku hewl dide kontrola xwe ya axê veguherîne projeyek siyasî ya danûstandinê, ku di her çareseriyek pêşerojê de hêza danûstandinê dide wê ([46]). Gelek lêkolîneran tekez kirine ku her projeyek nenavendîbûnê ya pêşerojê li Sûriyayê bêyî ku ezmûna rêveberiya xweser wekî pêkhateyek bingehîn, hem ji hêla avahî û hem jî ji hêla naskirina qanûnî ve, were bidestxistin ([47]).

Em bawer dikin ku Hêzên Demokratîk ên Sûriyayê, tevî hin rexneyên li ser avahî û meyla wê ya siyasî, berhemeke objektîf a hilweşîna dewleta navendî û nekarîna wê ya birêvebirina karûbarên welêt bi awayekî berfireh û beşdar in. Bi saya ezmûna xwe, ku ne tenê bi aliyê leşkerî ve sînordar bû lê di heman demê de avakirina saziyên sivîl û qanûndanînê jî di nav xwe de digirt, ew modelek pêşkêş dike ku dikare bi qanûnî ber bi pergalek hevseng, nenavendî û demokratîk ve were pêşve xistin.

Herwiha em hewcedariya entegrekirina vîzyona rêveberiya xweser, wekî ku ji hêla Hêzên Sûriyaya Demokratîk û encamên Konferansa Yekîtiya Neteweyî ya Kurd ve hatî diyarkirin, di pêvajoya destûrî ya pêşerojê ya li Sûriyayê de wekî beşek ji çareseriyek neteweyî ya berfireh, ne wekî îstîsnayek herêmî dibînin. Ev ji bo misogerkirina edalet û nûnertiya hevseng ji bo hemî Sûriyayê ye, li gorî qaîdeyên giştî yên qanûna mafên mirovan a navneteweyî û prensîbên nûjen ên demokrasiya beşdar.

Pêdiviya duyemîn: Siyaseta navendîbûna Sûriyayê û berteka hikûmetê li hember daxwazên nenavendîbûnê:

Digel ku ji destpêka şoreşa Sûriyayê zêdetirî deh sal derbas bûye, rewşa siyasî ya Sûriyayê şahidiya veguherînên radîkal kiriye, ku bi hilweşîna sîstema navendî ya kevin û avakirina avahiyên hêzê yên nû yên ku dixwazin di bin şert û mercên awarte û nakokiyên navxweyî yên berdewam de kontrola navendî ferz bikin, hatine nîşankirin. Tevî tevliheviya vê qonaxê, daxwazên kêmneteweyên Sûriyayê, bi taybetî kurd, durzî û elewiyan, ji bo temsîliyeta îdarî, siyasî û qanûnî bi rêya sîstemek nenavendî berdewam dikin ku xwe wekî mijarek bingehîn di her diyaloga siyasî ya pêşerojê de ferz bikin. Ev yek bi zelalî di xwestekên Rêveberiya Xweser a li Bakur û Rojhilatê Sûriyayê de diyar e, ku modelek bêhempa ji bo pêkanîna nenavendîbûnê di çarçoveyek siyasî û ewlehiyê ya tevlihev de pêk aniye ([48]).

Lêbelê, tevî hin meylên reformîst, hikûmeta nû ya Sûriyayê meyla parastina kontrola navendî ya bihêz dike, bi pabendbûna bi têgihek teng a yekîtiya neteweyî ku her şêweyek nenavendîbûnê red dike. Ev bûye sedema zêdebûna aloziyan di navbera navend û herêmên bi pêkhateyên etnîkî û olî yên cihêreng, wekî herêmên kurd, durzî û elewiyan. Ev yek pêkanîna nenavendîbûna rastîn ji hêla siyasî û qanûnî ve tevlihev kiriye.

Li gorî vê yekê, çend pirsgirêk li pêşiya bidestxistina nenavendîbûna rewa radiwestin, di nav de rageşiya di navbera prensîba rêzgirtina yekparçeyiya axa dewletê û prensîba mafên hindikahiyan ji bo xwerêveberiyê, ji bilî tirsên siyasî yên parçebûn an bêîstîqrariya dewletê. Ev dînamîk di danûstandinên wê yên bi Hêzên Sûriyaya Demokratîk re, ku dengek berbiçav ji bo daxwazên Rêveberiya Xweser li Bakurrojhilatê Sûriyayê temsîl dikin, bi awayekî zelal eşkere bûye.

Yekem: Navendîbûn û siyaseta ferzkirina yekîtiyê:

Tevî hilweşîna rejîma Sûriyayê ya berê di sala 2024an de, siyaseta navendîkirinê di rêveberiya dewleta Sûriyayê de bi bingehîn neguherî. Desthilata nû berdewam kir ku nêzîkatiyek hişk bigire ku armanc dike ku yekîtiya navendî ya hişk li seranserê axa Sûriyayê ferz bike. Ev nêzîkatî redkirinek eşkere ya her daxwazên ji bo nenavendîbûn an xwerêveberiyê nîşan dide, nemaze ji hêla kêmneteweyan ve wekî kurd, durzî û elewiyan, ku dixwazin mafên xwe yên siyasî û çandî bi rêya modelên nenavendî xurt bikin ku beşdariya wan a bi bandor di rêveberiyê de garantî dikin.

Ev siyaseta navendîbûnê di birêvebirina bûyerên ewlehiyê yên ku di sala 2025an de li Parêzgeha Siwêdayê qewimîn de bi awayekî zelal diyar e, ku hêzên navendî ji bo rawestandina nakokiyên navxweyî yên di navbera civaka durzî û hin eşîrên bedewî de hatin bi kar anîn. Ev bikaranîna tund a hêzê ne tenê bersiveke ewlehiyê bû, lê belê hewldanek bû ji bo ferzkirina hegemonya navendî li ser herêmeke dîrokî ku bi cihêrengiya xwe ya civakî ve tê diyarkirin û pejirandina redkirina her şêweyek rêveberiya xweser ku dibe sedema hilweşandina yekîtiya neteweyî, wekî ku ji hêla desthilatdariya navendî ve hatî xeyal kirin ([49]).

Ev siyaseta navendî ya hişk li dijî prensîbên navneteweyî ye ku mafên kêmneteweyan diparêzin, di nav de mafê rêveberiya xweser û derbirîna çandî û siyasî. Qanûna navneteweyî, di nav de Danezana Gerdûnî ya Mafên Mirovan û Peymana Navneteweyî ya li ser Mafên Sivîl û Siyasî, mafê kêmneteweyan nas dike ku nasnameyên xwe biparêzin û beşdarî rêveberiya herêmên xwe bibin bi awayekî ku hevsengiya berjewendiyên dewletê û yekîtiya axên wê di heman demê de misoger dike ([50]).

Li Sûriyayê, siyaseta sepandina yekîtiya navendî dabeşbûn kûrtir kiriye û tengezariyên civakî zêde kiriye, hestên kêmneteweyan ên marjînalîzekirin û dûrxistinê zêde kiriye, rê li ber pevçûnên çekdarî û bêîstîqrariya berdewam vekiriye. Bûyerên li Siwêdayê, her çend di çarçoveya pevçûnek eşîrî ya navxweyî de diqewimin jî, têkoşînek berfirehtir di navbera daxwazên ji bo nenavendîbûnê û redkirina wê ji hêla desthilata navendî ve nîşan didin. Ev têkoşîn li deverên kurdî yên bakurrojhilatê Sûriyayê jî dubare dibe.

Li gorî vê yekê, dikare were gotin ku navendîkirin û siyaseta sepandina yekîtiyê astengiyeke mezin e ji bo bidestxistina edaleta civakî û siyasî li Sûriyayê û dijwariyeke qanûnî ye ji bo pêkanîna her modelek nenavendî ku dikare aramî û pêşveçûnê bi dest bixe. Pejirandina modelek rêveberiya nenavendî ya berfireh û dadperwer ku rêzê li cihêrengiya etnîkî û mezhebî digire û mafên xwe yên xwerêveberiyê dide kêmneteweyan, ne tenê dê lihevhatinek bi qanûna navneteweyî re be, lê di heman demê de gavek stratejîk a pêwîst e ji bo ji nû ve avakirina Sûriyayek yekgirtî û cihêreng.

Sêyemîn: Bandora van siyasetan li ser mafên kêmneteweyan di bin qanûna navneteweyî de:

Siyaseta tundrewiya navendî li Sûriyayê yek ji astengiyên herî berbiçav e ji bo pêkanîna mafên kêmneteweyan. Ev siyaset bi hewldanek ji bo sepandina modelek yekgirtî ya rêveberiyê li seranserê axa Sûriyayê bêyî ku cihêrengiya çandî, olî û zimanî ya ku welêt cuda dike li ber çavan bigire, tê xuyakirin. Ev nêzîkatî rasterast bi prensîbên bingehîn ên qanûna mafên mirovan a navneteweyî re nakok e, ku tekez dike ku pêdivî ye ku rêz li cihêrengiya çandî û mafê kêmneteweyan were girtin ku nasnameya xwe biparêzin û bi azadî mafên xwe yên siyasî û civakî bi kar bînin ([51]).

Peymana Navneteweyî ya Mafên Sivîl û Siyasî destnîşan dike ku kêmnetewe mafê wan heye ku zimanê xwe bi kar bînin, çanda xwe biparêzin û beşdarî jiyana giştî bibin û divê dewlet van mafan bêyî cudakarî biparêzin. Lêbelê, li Sûriyayê, tundrewiya navendî bûye sedema polîtîkayên îstîsnaî li hember hin kêmneteweyan, wekî kurdan, ku demek dirêj e daxwaza naskirina mafê xwe yê rêveberiya xweser dikin, daxwazek li ser bingeha prensîba nenavendî û mafên çandî û siyasî yên navneteweyî hatine pejirandin. Tevî serkeftina rêveberiya xweser a kurd li bakur û rojhilatê Sûriyayê di rêvebirina herêmên xwe û bidestxistina astek diyarkirî ya ewlehî û pêşkeftina xwe de, redkirina dewleta Sûriyayê ya naskirina vê rêveberiyê nebûna îradeya siyasî ji bo pêkanîna nenavendî bi awayekî lihevhatî bi pêdiviyên qanûna navneteweyî re piştrast dike ([52]).

Ev siyasetên navendî yên hişk ne tenê bi kurdan ve sînordar in, lê di heman demê de ji bo kêmneteweyên din jî derbas dibin, wek durziyên ku li deverên mîna Siwêdayê dijîn, ku ew ji marjînalîzasyona siyasî û çandî dikişînin. Durzî, ku kêmneteweyeke olî ya girîng di civaka Sûriyayê de ne, derfetên têrker negirtine ku beşdarî biryardana îdarî bibin an nasnameya xwe ya cihêreng di nav pergala navendî ya Sûriyayê de biparêzin. Ev marjînalîzekirin tengezariyên civakî zêde dike û hestek dûrxistinê di nav van kêmneteweyan de çêdike, ku dijberî prensîbên parastina kêmneteweyan e ku ji hêla Neteweyên Yekbûyî û qanûna navneteweyî ve têne pêşniyar kirin.

Ji hêla qanûnî ve, ferzkirina domdar a navendîbûna tund bêyî peydakirina mekanîzmayên qanûnî yên zelal ji bo nenavendîbûn an

xwerêveberiyê ji bo kêmneteweyan binpêkirina erkên mafên mirovan ên navneteweyî yên Sûriyayê pêk tîne. Nenavendîbûn ne hewce ye ku were wateya hilweşîn an dabeşkirina dewletê, lê belê rêyek e ji bo zêdekirina beşdariya siyasî û hêzdarkirina kêmneteweyan da ku karûbarên xwe di çarçoveya dewletek yekane de bi rê ve bibin, bi vî rengî aramî û aştiya civakî bi dest bixin ([53]).

Em bawer dikin ku paşguhkirina daxwazên kêmneteweyan û pabendbûna bi siyasetek navendîbûna hişk xetera pevçûnên navxweyî zêde dike û şansên lihevhatina neteweyî ya mayînde têk dibe. Naskirina mafên çandî û siyasî yên kêmneteweyan û tevlîkirina wan di rêveberiya herêmî û xwerêveberiyê de pêwîstiyek destûrî û qanûnî ye ji bo bidestxistina hevsengiyek di navbera parastina yekîtiya dewletê û rêzgirtina li cihêrengiya çandî de. Ev yek pêdivî bi nirxandinek radîkal a qanûnî û siyasî li Sûriyê heye ku li gorî pîvanên mafên mirovan ên navneteweyî be û bersiva pirsgirêkên heyî yên ku welat pê re rû bi rû ye bide.

Dikare were gotin ku xurtkirina mafên kêmneteweyan li Sûriyayê bi rêya pejirandina polîtîkayên nenavendîbûnê yên bi bandor mifteyek e ji bo bidestxistina aramî û pêşkeftina siyasî, li gorî erkên navneteweyî, û kêmkirina tengezariya civakî ya ku ji ber polîtîkayên navendîkirinê yên hişk ên berê çêbûye.

Çaremîn: Nirxandina gengaziya bicîhanîna nenavendîbûnê li Sûriyayê ji perspektîfeke qanûnî û siyasî ve:

Nenavendîbûn yek ji vebijarkên herî berbiçav e ku dikare piştî salên dirêj ên pevçûn û aloziyên siyasî û civakî, di ji nû ve avakirina dewleta Sûriyayê de beşdar bibe. Ew bi prensîba belavkirina desthilatdariyê û hêzdarkirina herêm û parêzgehan ve girêdayî ye ku karûbarên xwe bi xwe bi rê ve bibin. Ev yek derfetek peyda dike ku daxwazên civakên cihêreng ên Sûriyayê, nemaze kêmneteweyên ku di dehsalên borî de ji polîtîkayên navendîkirinê yên hişk êş kişandine, pêk werin.

Bicîhanîna nenavendîbûnê bi astengiyên girîng re rû bi rû dimîne, ango nebûna îradeyeke siyasî ya bihêz di nav hin aktorên navendî de, ku ditirsin ku hilweşandina desthilatdariyê dê bibe sedema windakirina kontrola li ser çavkaniyan û biryardana siyasî. Dîroka siyasî ya Sûriyayê tijî polîtîkayên navendîkirinê ye ku armanc dikin ku

yekîtiya navendî ya hişk ferz bikin, ku di navbera hikûmeta navendî û herêmên ku mafên mezintir û naskirinê dixwazin de alozî çêbike. Ev siyaseta navendîkirinê, ku bi dehsalan dom kiriye, baweriya di navbera aliyên cûda de qels kiriye û carinan celebek veqetandina siyasî û aborî çêkiriye, nemaze li deverên ku kêmneteweyên wekî kurd, durzî û elewiyan lê dijîn.

Projeya nenavendîbûnê li Sûriyayê bi komek pirsgirêkên siyasî û ewlehiyê yên aloz ve girêdayî ye. Jîngeha siyasî nikare ji rewşa ewlehiyê ya heyî were veqetandin, ji ber hebûna berdewam a komên çekdar li derveyî çarçoveya dewletê, serdestiya hin hêzên nerêkûpêk di biryardana herêmî de û destwerdanên herêmî û navneteweyî ku rewşa navxweyî hîn aloztir kirine. Ev faktor astengiyeke rastîn li pêşiya avakirina saziyên nenavendî yên bi bandor pêk tînin, nemaze ji ber ku serkeftina nenavendîbûnê ne tenê bi belavkirina hêzan ve sînordar e, lê belê ji bo civakên herêmî jîngeheke aram hewce dike ku karûbarên xwe bêyî zexta siyasî an gefên ewlehiyê yên rasterast an nerasterast bi rê ve bibe ([54]).

Ji aliyekî din ve, avahiya civakî ya Sûriyayê, bi cihêrengiya xwe ya etnîkî û olî, pêwîstiya destpêkirina diyalogeke neteweyî ya berfireh ferz dike ku tu pêkhateyek civakê, di nav de kêmneteweyên ku ji marjînalîzebûnê di jiyana siyasî de dikişînin, wekî kêmneteweya durzî, ji holê rake. Ev diyalog divê bi garantiyên destûrî yên ku mafên çandî û siyasî yên van koman diparêzin û beşdariya wan di karûbarên giştî de misoger dikin, li gorî prensîbên wekhevî û necudakariyê yên ku di peymanên navneteweyî yên mafên mirovan de hatine bicîhkirin û li gorî ezmûnên berawirdî yên ku bi tevlêkirina her kesî di pêvajoya siyasî de hevgirtina neteweyî xurt kirine, were piştgirîkirin ([55]).

Ji bo misogerkirina bandora pergala nenavendî, divê hevsengiyek di navbera parastina yekîtî û serweriya dewletê de, ji aliyekî ve û dayîna hêzên rastîn ên îdarî û qanûnî ji rêveberiyên herêmî re, ji aliyê din ve were danîn. Divê ev hêz di çarçoveyek qanûnî û destûrî ya zelal de werin bi kar anîn ku rêzê li prensîbên çavdêrî û berpirsiyariyê digire û pêşî li îstismara bandorê digire. Ev nêzîkatî avakirina saziyên herêmî yên bihêz û amadekirina kadroyên îdarî yên ku dikarin karûbarên herêmî bi bandor birêve bibin û herwiha pêşxistina pergalên çavdêriya

îdarî û dadwerî ji bo misogerkirina yekparçeyî û şefafiyetê di performansê de hewce dike ([56]).

Herwiha, rola girîng a rêxistinên civaka sivîl nayê paşguhkirin. Ew dikarin beşdarî çavdêriya pêkanîna prensîbên nenavendîbûnê û misogerkirina rêzgirtina maf û azadiyan bibin, wekî hevkarên sereke di pêvajoya veguheztina demokratîk de. Rêxistinên navneteweyî jî dikarin bi peydakirina pisporiya teknîkî, avakirina kapasîteyê û piştgirîkirina saziyên nû di pabendbûna bi standardên navneteweyî de piştgirî bidin vê ezmûnê, bi şertê ku ev bêyî tawîzdayîna serweriya neteweyî an ferzkirina rojevên derveyî yên ku dabeşbûnên navxweyî girantir dikin were kirin.

Li ser bingeha jorîn, dikare were gotin ku nenavendîbûn li Sûriyayê divê ne tenê wekî modelek îdarî, lê belê wekî vebijarkek stratejîk ji bo jinûveavakirina dewletê li ser bingehên dadperwertir û berfirehtir were fêm kirin. Ev vebijark hewceyê îradeya siyasî ya neteweyî, hawîrdorek beşdarbûnê û garantîkirina bendên destûrî ye ku dihêle sûriyayî bandorên pevçûnê derbas bikin û beşdarî bidestxistina aramî û pêşkeftina domdar li welat bibin.

Dawî

Lêkolîn destnîşan dike ku prensîba nenavendîbûnê binpêkirina serweriya dewletê an yekparçeyiya axa wê ya neteweyî pêk nayne. Berevajî vê, ew yek ji rêbazên navneteweyî yên naskirî ye ji bo bidestxistina edaleta civakî, îdarî û siyasî, nemaze li welatên ku ji cûrbecûr etnîkî, olî an zimanî dikişînin. Çarçoveyên qanûnî yên navneteweyî, bi taybetî Peymana Navneteweyî ya Mafên Sivîl û Siyasî û biryarên têkildar ên Neteweyên Yekbûyî, nîşan dane ku mafên kêmneteweyan bi prensîba serweriyê re ne nakok in; berevajî vê, ew hewceyê parastina qanûnî û destûrî ne da ku piştrast bikin ku ev kom neyên marjînalîzekirin an jî ji pêvajoya siyasî neyên dûrxistin.

Lêkolîn nîşan dide ku rêveberiya xweser, wekî xuyangek nenavendîbûna pêşkeftî, ne hewce ye ku projeyek cudaxwaz be. Berevajî vê, ew bersivek qanûnî ya gengaz ji bo rewşên siyasî û civakî yên tevlihev temsîl dike, wekî doza Sûriyayê. Ezmûnên gelek welatên ku nakokiyên navxweyî yên wekhev jiyane, wekî Iraq, Etiyopya û Spanya, nimûneyên cihêreng ji bo adaptekirina nenavendîbûnê bi

yekîtiya dewletê re peyda kirine, ku nermbûna qanûna navneteweyî di vî warî de destnîşan dikin.

Dema ku rastiya Sûriyayê hate lêkolînkirin, eşkere bû ku pabendbûna hikûmeta navendî bi avahiyek pir navendî û redkirina wê ya her şêweyek rêveberiya xweser dabeşbûn û tengezariyên di navbera pêkhateyên etnîkî û mezhebî de zêde kir. Analîza qanûnî herwiha eşkere kir ku daxwazên kêmneteweyên sûriyayî - bi taybetî yên kurdan - li ser bingehên qanûnî yên rewa yên têkildarî prensîba necudakariyê, mafê beşdarbûna di biryardanê de û parastina çand, ziman û nasnameyê ne.

Rola qanûnî û siyasî ya Hêzên Sûriyaya Demokratîk (HSD), ku projeya Rêveberiya Xweser li Bakur û Rojhilatê Sûriyayê piştgirî kir, herwiha wekî hewldanek ji bo pêkanîna celebek nenavendîbûna de facto derket holê, tevî nebûna naskirina fermî ya navneteweyî. Ev yek di nebûna çareseriyek siyasî ya berfireh de ji bo rewatiya vê modelê dibe sedema pirsgirêkên din.

Yekem: Encam:

Prensîba nenavendîbûnê di qanûna navneteweyî de wekî rêyek ji bo bidestxistina beşdariya bi bandor a civakên herêmî û rêyek ji bo garantîkirina mafên kêmneteweyan di nav dewletên yekgirtî de tê naskirin.

Daxwaza xwerêveberiyê ji hêla kêmneteweyan ve li Sûriyayê binpêkirina prensîba yekîtiya dewletê pêk nayne heya ku ew di çarçoveya rewatiya destûrî û siyasî de were çarçove kirin.

Di navbera israra hikûmeta Sûriyayê ya li ser navendîbûnê û daxwazên kêmneteweyan de nakokiyek bingehîn heye, ku gefê li şansê avakirina dewletek sivîl a piralî ku rêzê li cihêrengiyê digire dixwe.

Ezmûnên berawirdî piştrast dikin ku nenavendîbûn dikare bibe çareseriyek lihevkirî ji bo kêmkirina nakokiyan, nemaze li welatên ku ji pevçûnên çekdarî derdikevin.

Nebûna domdar a diyaloga neteweyî li ser forma dewletê û belavkirina hêzan dabeşbûnê xurt dike û şansê jinûveavakirina Sûriyayê li ser bingehek qanûnî ya dadperwer qels dike.

Duyem: Pêşniyar:

Peymana civakî ya Sûriyayê ji nû ve formule bike da ku bi eşkere prensîbên nenavendîbûna siyasî û îdarî garantî bike û mafên kêmneteweyan li gorî standardên navneteweyî garantî bike.

Pêdiviya navneteweyîkirina diyalogê li ser forma rêveberiyê li Sûriyayê, da ku hemî beşdaran, di nav de nûnerên Rêveberiya Xweser jî, di nav de, bigire nav xwe.

Ji modelên serkeftî yên navneteweyî yên Rêveberiya Xweser di nav dewletên yekgirtî de sûd werbigirin û wan li gorî rastiya Sûriyayê biguherînin.

Daxwaza çavdêriya NY li ser danûstandinên ji bo jinûveavakirina dewleta Sûriyayê bikin, da ku piştrast bikin ku çareserî berfireh e û li gorî qanûna mafên mirovan a navneteweyî ye.

Bi belgekirina qanûnî ya binpêkirinên ku ji ber navendîbûna zêde li dijî wan hatine kirin û girêdana wan bi pîvanên navneteweyî yên hesabdayînê re, aliyê mafên mirovan ên daxwazên kêmneteweyan xurt bikin.

Pêşeroja nenavendîbûnê li Sûriyayê xuya dike ku li ser du rêyên paralel ve girêdayî ye: Ya yekem, şiyana civaka navneteweyî ya ji bo zextkirina li ser çareseriyek siyasî ya berfireh û dadperwer ku cihêrengiya etnîkî û olî ya welat nas dike; û ya duyem, amadebûna elîta desthilatdar ji bo qebûlkirina reformên destûrî yên avahîsaziyê ku ji têgiha kevneşopî ya navendîbûnê wêdetir diçin. Ger îradeya siyasî hebe û pêvajoya veguhêz li ser prensîbên qanûna navneteweyî be, pejirandina nimûneyek nenavendî ya hevseng dikare kevirê bingehîn ê avakirina dewleteke demokratîk û piralî ya Sûriyayê be ku rêzê li mafên hemî pêkhateyên xwe bigire bêyî ku ji holê were rakirin an jî bêalîkirin.

Têbînî: Made bi zimanê erebî hatiye nivîsîn û bo kurdî hatiye wergerandin. Me çavkanî bi zimanê erebî hiştine ji bo ku xwîner karibe bi hêsanî li wan vegere.

Wergera ji erebî bo kurdî: Dilyar Hoşê-Kendal Cûdî

Lîsteya çavkanî û jêderan:

أولاً: الكتب:

بختيار حسون: حقوق الأقليّات وضماناتها في القوانين الوضعية. ط١، مطبعة هاوار، دهوك. كردستان العراق، ٢٠١٨.

حمد بشير: إصلاح الإدارة العامة والحكم المحلي في الدول العربية. مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، ٢٠١٨.

حميد طارش ساجت: سلطة المؤسسات الوطنية لحقوق الإنسان في حماية الحقوق والحريات العراق أنموذجاً. ط١، المركز العربي للنشر والتوزيع، القاهرة، مصر، ٢٠٢٠.

شيار زعيم عيسى: التغيير الديمغرافي في المناطق المحتلة في ضوء القانون الدولي الإنساني، شمال سوريا أنموذجاً. دار هاتريك للنشر والتوزيع، ط١، ٢٠٢٤.

صلاح أحمد السيد جودة: المواطنة في ظل الإصلاحات الدستورية الجديدة، دار النهضة العربية، مصر، ٢٠١٠.

عبد الرحيم عطا: القانون الدولي العام: المبادئ والتطبيقات. دار النهضة العربية، القاهرة، ٢٠١٨.

وليد دوزي: الصراع العرقي والديني في البلقان. دار زهران للنشر والتوزيع، عمان، الأردن، ٢٠١٧.

محمد الخماوندي: الحكم الذاتي والنظام اللامركزي الإداري والسياسي (دراسة نظرية مقارنة). دار المستقبل العربي، القاهرة، مصر، ١٩٩٠.

محمد المجذوب: القانون الدولي العام. منشورات الحلبي الحقوقية، بيروت، ٢٠١٨.

محمد بوبوش: قضية الصحراء وتناقضات القانون لدولي. دار أفريقيا الشرق للنشر والتوزيع، المغرب، ٢٠٢٤.

محمد زيتوني: تجارب الحكم الذاتي حول العالم: ما بين نجاح الوحدوية وانتكاسات أطروحات الانفصال، بدون دار نشر، بدون مكان نشر، ٢٠٢٥.

محمد غازي ناصر: التدخل الإنساني في ضوء القانون الدولي العام، ط١، منشورات الحلبي، بيروت، لبنان، بيروت، ٢٠١٠.

نادر سعد: الحكم المحلي واللامركزية في الوطن العربي: دراسة تحليلية مقارنة. المعهد العربي للتخطيط، القاهرة، ٢٠٢٠.

ثانياً: الرسائل الجامعية:

أحلام خنيش: الحماية الدولية لحقوق الأقليّات. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق جامعة محمد خيضر بسكرة، الجزائر، ٢٠١٦.

ريفنك محمد محمد علي: الحماية الدولية والوطنية لحقوق الأقليّات العراق أنموذجا. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق جامعة الشرق الأدنى، قبرص، ٢٠٢١.

لخضر بن حميدة، أحمد حرفوش نبيل: حماية الأقليّات في القانون الدولي. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق والعلوم السياسية، جامعة زيان عاشور الجلفة، الجزائر، ٢٠٢٠.

ثالثاً: المجلات العلمية:

إبراهيم مسعود حميد ابو ستيت: مظاهر حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. المجلة المصرية للقانون الدولي، العدد٧٥، ٢٠١٩.

أحمد بوعشيق: الحكم الذاتي في القانون الدولي: دلالاته النظرية وتطبيقاته الدولية. المجلة المغربية للإدارة المحلية والتنمية، العدد٨٦، ٢٠٠٩.

باسم غناوي علوان: ضمانات حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. مجلة العلوم القانونية والسياسية، المجلد١٢، العدد٢، ٢٠٢٣.

باسم غناوي علوان: ضمانات حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. مجلة العلوم القانونية والسياسية، المجلد ١٢، العدد٢، ٢٠٢٣.

جمال قاسمي: الحقوق الجديدة للأقليات في القانون الدولي لحقوق الإنسان، منع التمييز كنموذج. مجلة البحوث والدراسات القانونية والسياسية، العدد٩، ٢٠١٦.

جمانة محمد منيزل الجبور: المركزية واللامركزية في الدولة الموحدة. المجلة العربية للنشر العلمي، العدد٤٧، ٢٠٢٢.

حسن خزعل مهدي كبه: أثر الأقليّات على الاستقرار السياسي في سوريا. المجلة السياسية والدولية، العدد٥١، ٢٠٢٢.

شيار زعيم عيسى: حماية الأقليّات في القانون الدولي. مجلة القرار للبحوث العلمية المحكّمة، المجلد الثالث، العدد ٨، ٢٠٢٤.

عبدالعليم محمد: مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدستوري والدولي. منظمة التحرير الفلسطينية – مركز الأبحاث، العدد٢٢٧، ١٩٩٢.

غياث نعيسة: الإدارة الذاتية في شمال وشرق سوريا الآمال والتحديات. موقع الحوار المتمدن، العدد ٦٦٧٠ ، ٢٠٢٠.

فاطمة بلعيش: الحقوق السياسية للأقليات في ضوء القانون الدولي. مجلة البحوث في الحقوق والعلوم السياسية، المجلد٤، العدد١، ٢٠١٨.

فايز الزعبي: اللامركزية السياسية في ظل الأزمات سوريا نموذجًا. مجلة دراسات الشرق الأوسط، العدد ٥٢، ٢٠٢١.

محمد أحمد سليمان عيسى: الحماية الدولية لحقوق الأقليّات في القانون الدولي: الإويغور والروهينغا نموذجاً. مجلة كلية الشريعة والقانون، العدد٢٣، ٢٠٢١.

نجم عبد عذاب: فاعلية أجهزة الأمم المتحدة في دعم حقوق الأقليّات في العراق. مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد٣، العدد٤، ٢٠٢٣.

علي الجرباوي: الحكم الذاتي دراسة حول المفهوم والنموذج. مجلة المستقبل العربي، العدد٤٧٨، ٢٠١٨.

رابعاً: التقارير والقرارات:

تقرير مقرر الأمم المتحدة الخاص المعني بحقوق الأقليّات، ٢٠١٧.

تقرير مقرر الأمم المتحدة الخاص المعني بحقوق الأقليّات، ٢٠١٧.

قرار الجمعية العامة للأمم المتحدة، رقم ١٣٥/٤٧ بشأن حماية حقوق الأقليّات، ١٩٩٢.

خامساً: المواقع الإلكترونية:

جيهان بيلكين: رحلة الإدارة الذاتية الديمقراطية. منشور على موقع وكالة هاوار، ١٢-١-٢٠٢٤، https://hawarnews.com/.

الشيخ حكمت الهجري في تصريح لموقع "عنب بلدي" في ١٠ حزيران ٢٠٢٤: نريد إدارة محلية ضمن سوريا الواحدة. https://www.enabbaladi.net/archives/689199

بيان "رجال الكرامة" في رفض مشاريع التقسيم، ٢٢ نيسان ٢٠٢٤. https://suwayda24.com/?p=19937

مقال: الدروز في سوريا... رفض للتقسيم والمطالبة بحكم محلي قوي، أيار ٢٠٢٤، https://raseef22.net/article/1093364

رؤى علي إسماعيل: القلق على الهوية.. أقليات سوريا في مواجهة التغيير السياسي. منشور على موقع الشرق، ١٨-١٢-٢٠٢٤، https://asharq.com/.

حنون تمو: اللامركزية في سوريا.. بين الواقع الانتقالي وتوازنات الجغرافيا. ٢٦-٧-٢٠٢٥، https://ronahi.net/

أحمد بيرهات: اللامركزية بوّابة الحلّ السوريّ، ٢٤-٤-٢٠٢٥، https://www.nrls.net/

كونفرانس كردي يقر وثيقة لحل القضية الكردية في سوريا. عنب بلدي، ٢٨ نيسان ٢٠٢٤. https://www.enabbaladi.net/archives/689709

مجلس سوريا الديمقراطية – بيان حول مؤتمر وحدة الصف، ٢٦ نيسان ٢٠٢٤. https://mesopotamia.news/ku/article/21019

نشوء الحركة السياسية الكردية في سورية وتطورها. مركز آسو للاستشارات، ١-٧-٢٠٢٠، https://bit.ly/3Shpf2z

لزكين إبراهيم: هل تتجه الإدارة الذاتية في شمال وشرق سوريا نحو الاعتراف السياسي؟. مقال منشور على موقع مركز الفرات للدراسات، ٢٨-٤-٢٠٢٥، https://firatn.com/

محمد أمين: اللامركزية السياسية في سورية... مطلب يثير الهواجس والتحفظات، تقرير منشور على موقع العربي الجديد الإلكتروني، ٢-٦-٢٠٢٥- https://www.alaraby.co.uk/politics

أحداث العنف الطائفي في ريفي دمشق والسويداء وتداعياتها على مستقبل سورية". تقدير موقف، المركز العربي لأبحاث ودراسة السياسات، ٧-٥-٢٠٢٥، https://short-link.me/17SeW

رائد المصري: اللامركزية الإدارية والإقتصادية والسياسية. منشور على موقع أتون للدراسات الإلكتروني، ٦-٩-٢٠٢٤، https://www.atoonra.com/

مركز الحور الإنساني – تقرير حول الإدارة الذاتية الكردية في شمال وشرق سوريا تقرير تحليلي منشور بعنوان: Self-administration and governance in northeastern Syria: Between legitimacy and international law." Humanitarian Dialogue Centre – Geneva, 2021. https://www.hdcentre.org

([١]) حسن خزعل مهدي كبه: اثر الأقليّات على الاستقرار السياسي في سوريا. المجلة السياسية والدولية، العدد٥١، ٢٠٢٢، ص٤٥٧.

([٢]) محمد المجذوب: القانون الدولي العام. منشورات الحلبي الحقوقية، بيروت، لبنان ٢٠١٨، ص٢٨٥.

([٣]) المادة ٢٧ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية للعام ١٩٦٦.

([٤]) شيار زعيم عيسى: حماية الأقليّات في القانون الدولي، مجلة القرار للبحوث العلمية المحكّمة، المجلد الثالث، العدد ٨، ٢٠٢٤، ص ٦٧٠.

([٥]) المواد ١ و٢٧ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، ١٩٦٦. وأحلام خنيش: الحماية الدولية لحقوق الأقليّات. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق جامعة محمد خيضر بسكرة، الجزائر، ٢٠١٦، ص٧. ولخضر بن حميدة، أحمد حرفوش نبيل: حماية الأقليّات في القانون الدولي. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق والعلوم السياسية، جامعة زيان عاشور الجلفة، الجزائر، ٢٠٢٠، ص ١.

([٦]) محمد الخماوندي: الحكم الذاتي والنظام اللامركزي الإداري والسياسي (دراسة نظرية مقارنة). دار المستقبل العربي، القاهرة، مصر، ١٩٩٠، ص٤٩.

([٧]) تقرير مقرر الأمم المتحدة الخاص المعني بحقوق الأقليّات، ٢٠١٧، ص ١٤.

([٨]) جمانة محمد منيزل الجبور: المركزية واللامركزية في الدولة الموحدة. المجلة العربية للنشر العلمي، العدد ٤٧، ٢٠٢٢، ص١٠٦ .

([٩]) يُنظر: إبراهيم مسعود حميد أبو ستيت: مظاهر حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. المجلة المصرية للقانون الدولي، العدد٧٥، ٢٠١٩، ص٥٤٦. محمد أحمد سليمان عيسى: الحماية الدولية لحقوق الأقليّات في القانون الدولي، الإويغور والروهينغا نموذجاً. مجلة كلية الشريعة والقانون، العدد٢٣، ٢٠٢١، ص٢٩١. باسم غناوي علوان: ضمانات حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. مجلة العلوم القانونية والسياسية، المجلد١٢، العدد٢، ٢٠٢٣، ص٢٠٩.

([١٠]) المادة ٢٧ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية ١٩٦٦. يراجع: باسم غناوي علوان، ضمانات حماية حقوق الأقليّات في القانون الدولي العام. مجلة العلوم القانونية والسياسية، المجلد ١٢، العدد٢، ٢٠٢٣، ص٢٠٨.

([١١]) قرار الجمعية العامة للأمم المتحدة، رقم ١٣٥/٤٧ بشأن حماية حقوق الأقليّات، ١٩٩٢.

([١٢]) تقرير مقرر الأمم المتحدة الخاص المعني بحقوق الأقليّات، ٢٠١٧، ص ١٥.

([١٣]) عبد الرحيم عطا، القانون الدولي العام: المبادئ والتطبيقات، دار النهضة العربية، القاهرة، ٢٠١٨، ص. ١١٢-١١٥.

([١٤]) محمد بوبوش: قضية الصحراء وتناقضات القانون لدولي. دار أفريقيا الشرق للنشر والتوزيع، المغرب، ٢٠٢٤، ص١٧٩.

([١٥]) المادة ٢ من ميثاق الأمم المتحدة ١٩٤٥.

([١٦]) المادة ٢٧ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، ١٩٦٦.

([١٧]) محمد غازي ناصر: التدخل الإنساني في ضوء القانون الدولي العام، ط١. منشورات الحلبي، بيروت، لبنان، ٢٠١٠، بيروت، ص ١٨٣.

([١٨]) المواد ١ و٥، من الاتفاقية الدولية للقضاء على جميع أشكال التمييز العنصري ١٩٦٥.

([١٩]) إعلان الأمم المتحدة بشأن حقوق الأشخاص المنتمين إلى أقليات وطنية أو إثنية أو دينية أو لغوية، الجمعية العامة، القرار ١٣٥/٤٧، ١٩٩٢.

([٢٠])جيهان بيلكين: رحلة الإدارة الذاتية الديمقراطية. منشور على موقع وكالة هاوار، ١٢-١-٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥. https://hawarnews.com/

([٢١]) المادة ٢٧ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية. وعلي الجرباوي: الحكم الذاتي دراسة حول المفهوم والنموذج. مجلة المستقبل العربي، العدد٤٧٨، ٢٠١٨، ص١١٣.

([٢٢]) مركز الحوار الإنساني – تقرير حول الإدارة الذاتية الكردية في شمال وشرق سوريا تقرير تحليلي منشور بعنوان:

Self-administration and governance in northeastern Syria: Between "legitimacy and international law." Humanitarian Dialogue Centre – Geneva, 2021.

https://www.hdcentre.org

([٢٣]) المادة ٢ والمادة ٤ من إعلان الأمم المتحدة بشأن حقوق الأشخاص المنتمين إلى أقليات ١٩٩٢.

([٢٤]) أحمد بوعشيق: الحكم الذاتي في القانون الدولي: دلالاته النظرية و تطبيقاته الدولية. المجلة المغربية للإدارة المحلية والتنمية، العدد٨٦، ٢٠٠٩، ص١٢٠.

([٢٥]) عبدالعليم محمد: مفهوم الحكم الذاتي في القانون الدستوري و الدولي. منظمة التحرير الفلسطينية – مركز الأبحاث، العدد٢٢٧، ١٩٩٢، ص٦٨.

([٢٦]) محمد زيتوني: تجارب الحكم الذاتي حول العالم: ما بين نجاح الوحدوية وانتكاسات أطروحات الانفصال، بدون دار نشر، بدون مكان نشر، ٢٠٢٥، ص٢٠.

([٢٧])المادة ٢٥ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية.

([٢٨]) European Commission, Autonomy Arrangements in Europe: A Review, ECMI Report, 2015.

https://www.ecmi.de

([٢٩]) دستور جمهورية العراق لسنة ٢٠٠٥، المادة ١١٧.

([٣٠])صلاح أحمد السيد جودة: المواطنة في ظل الإصلاحات الدستورية الجديدة. دار النهضة العربية، مصر، ٢٠١٠، ص٢٠. ويراجع: فاطمة بلعيش: الحقوق السياسية للأقليات في ضوء القانون الدولي. مجلة البحوث في الحقوق والعلوم السياسية، المجلد ٤، العدد١، ٢٠١٨، ص٤٧.

([٣١])Constitution of Spain, 1978, Title VIII, Article 151.

([٣٢]) Hannum, Hurst. Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination, University of Pennsylvania Press, 1996, p 289.

([٣٣]) شيار زعيم عيسى: التغيير الديمغرافي في المناطق المحتلة في ضوء القانون الدولي الإنساني، شمال سوريا أنموذجاً. دار هاتريك للنشر والتوزيع، ط١، ٢٠٢٤. ص٢٧.

([٣٥]) يراجع تصريح الشيخ حكمت الهجري في تصريح لموقع عنب بلدي، في ١٠ حزيران ٢٠٢٤: نريد إدارة محلية ضمن سوريا الواحدة، تاريخ الزيارة ٢٠-٧-٢٠٢٥.

https://www.enabbaladi.net/archives/689199

([٣٦]) بيان "رجال الكرامة" في رفض مشاريع التقسيم. ٢٢ نيسان ٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ٢٠-٧-٢٠٢٥.

https://suwayda24.com/?p=19937

([٣٧]) مقال: لدروز في سوريا... رفض للتقسيم والمطالبة بحكم محلي قوي، أيار ٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ٢٠-٧-٢٠٢٥.

https://raseef22.net/article/1093364

([٣٩]) رؤى علي إسماعيل: القلق على الهوية.. أقليات سوريا في مواجهة التغيير السياسي،منشور على موقع الشرق، ١٨-١٢-٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥. https://asharq.com/.

([٤٠]) حنون تمو: اللامركزية في سوريا.. بين الواقع الانتقالي وتوازنات الجغرافيا، ٢٦-٧-٢٠٢٥، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥. https://ronahi.net/ . وأحمد بيرهات: اللامركزية بوّابة الحلّ السوريّ، ٢٤-٤-٢٠٢٥، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥، https://www.nrls.net/

([٤١]) العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية: اعتمد بقرار الجمعية العامة للأمم المتحدة رقم A٢٢٠٠ (د-٢١) المؤرخ في ١٦ كانون الأول/ديسمبر ١٩٦٦.

([٤٢]) بختيار حسون: حقوق الأقليّات وضماناتها في القوانين الوضعية، ط١، مطبعة هاوار، دهوك، العراق، ٢٠١٨، ص١٥. حميد طارش ساجت: سلطة المؤسسات الوطنية لحقوق الإنسان في حماية الحقوق والحريات العراق أنموذجاً، ط١، المركز العربي للنشر والتوزيع، القاهرة، مصر، ٢٠٢٠، ص٢٢٠. جمال قاسمي: الحقوق الجديدة للأقليات في القانون الدولي لحقوق

الإنسان، منع التمييز كنموذج. مجلة البحوث والدراسات القانونية والسياسية، العدد٩، ٢٠١٦، ص١٧١. نجم عبد عذاب: فاعلية أجهزة الأمم المتحدة في دعم حقوق الأقليّات في العراق؟. مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد٣، العدد٤، ٢٠٢٣، ص٣٥٨. ريفنك محمد محمد علي: الحماية الدولية والوطنية لحقوق الأقليّات العراق أنموذجا. رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الحقوق جامعة الشرق الأدنى، قبرص، ٢٠٢١، ص٧. وليد دوزي: الصراع العرقي والديني في البلقان. دار زهران للنشر والتوزيع، عمان، الأردن، ٢٠١٧، ص٣١.

([٤٣]) كونفرانس كردي يقر وثيقة لحل القضية الكردية في سوريا. عنب بلدي، ٢٨ نيسان ٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥.

https://www.enabbaladi.net/archives/689709

([٤٤])مجلس سوريا الديمقراطية – بيان حول مؤتمر وحدة الصف، ٢٦ نيسان ٢٠٢٤،تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥.

https://mesopotamia.news/ku/article/21019

([٤٥]) المادة ١ من العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، الأمم المتحدة، ١٩٦٦.

([٤٦]) يراجع: نشوء الحركة السياسية الكردية في سورية وتطورها، مركز آسو للاستشارات، ١-٧-٢٠٢٠، https://bit.ly/3Shpf2z

([٤٧]) لزكين إبراهيم: هل تتجه الإدارة الذاتية في شمال وشرق سوريا نحو الاعتراف السياسي؟. مقال منشور على موقع مركز الفرات للدراسات، ٢٨-٤-٢٠٢٥، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥، https://firatn.com/

([٤٨]) محمد أمين: اللامركزية السياسية في سورية... مطلب يثير الهواجس والتحفظات. نقرير منشور على موقع العربي الجديد الإلكتروني، ٢-٦-٢٠٢٥- تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥، https://www.alaraby.co.uk/politics

([٤٩]) أحداث العنف الطائفي في ريفي دمشق والسويداء وتداعياتها على مستقبل سورية". تقدير موقف. المركز العربي لأبحاث ودراسة السياسات، ٧-٥-٢٠٢٥، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥، https://short-link.me/17SeW

([٥٠])الإعلان العالمي لحقوق الإنسان ١٩٤٨.

([٥١]) العهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية، الأمم المتحدة، ١٩٦٦.

([٥٢])غياث نعيسة: الإدارة الذاتية في شمال وشرق سوريا الآمال والتحديات. الحوار المتمدن، العدد ٦٦٧٠ ، ٢٠٢٠، ص٢٥.

([٥٣]) رائد المصري: اللامركزية الإدارية والإقتصادية والسياسية. منشور على موقع أتون للدراسات الإلكتروني، ٦-٩-٢٠٢٤، تاريخ الزيارة ١-٨-٢٠٢٥، https://www.atoonra.com/

([٥٤]) محمد بشير: إصلاح الإدارة العامة والحكم المحلي في الدول العربية. مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت ٢٠١٨، ص ١٧٧.

([٥٥]) فايز الزعبي: اللامركزية السياسية في ظل الأزمات سوريا نموذجًا. مجلة دراسات الشرق الأوسط، العدد ٥٢، ٢٠٢١، ص. ٦٦.

([٥٦]) نادرسعد: الحكم المحلي واللامركزية في الوطن العربي: دراسة تحليلية مقارنة. المعهد العربي للتخطيط، القاهرة، ٢٠٢٠، ص١٢١.